

Dariusz Kwiatkowski

Niepokalane poczęcie NMP w pismach i dokumentach Śl. Bożego o. Stanisława Papczyńskiego (1631-1701)

Salvatoris Mater 3/1, 238-278

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Artykuł przedstawia doktrynę immaculistyczną Sługi Bożego w oparciu o systematyczną analizę jego pism i dokumentów. Interpretacja poszczególnych tekstów, dotyczących prawdy o niepokalanym poczęciu Matki Bożej, stała się podstawą do systematycznego ujęcia jego doktryny immaculistycznej: sposobów rozumienia i uzasadniania przywileju, wniosków ascetycznych i moralnych, cech charakterystycznych i oryginalnych doktryny. W rekonstrukcji tejże doktryny zastosowano również źródło teologiczne, jakim jest „doświadczenie osób i wspólnot chrześcijańskich”, które posłużyło do interpretacji doświadczenia charyzmatycznego Sługi Bożego oraz do realizacji przez niego, obrony i promocji kultu niepokalanego poczęcia NMP w życiu i ascezie zakonnej.

Sługa Boży o. Stanisław od Jezusa Maryi Papczyński urodzony w 1631 roku w Podegrodziu koło Starego Sącza, po zdobyciu wykształce-

Dariusz Kwiatkowski MIC

Niepokalane poczęcie NMP w pismach i dokumentach Sł. Bożego o. Stanisława Papczyńskiego (1631-1701)

SALVATORIS MATER
3(2001) nr 1, 238-278

nia w szkołach jezuickich i pijarskich wstąpił w roku 1654 do zakonu pijarów przyjmując zakonne imię „Stanisław od Jezusa Maryi”. Pracował jako nauczyciel retoryki w kolegiach pijarskich, a po świę-

cenjach kapłańskich w roku 1661 dał się poznać także jako wybitny kaznodzieja, spowiednik i pisarz religijny. W wyniku bolesnych przeżyć opuścił za zezwoleniem papieskim pijarów w roku 1670. Dzięki charyzmatycznej łasce, w 1673 roku w Puszczy Korabiewskiej, w diecezji poznańskiej, powołał do istnienia Zgromadzenie Księży Marianów jako najstarszy rdzennie polski zakon, w celu propagowania, obrony i szerzenia *kultu Niepokalanego Poczęcia Najwybrańszej Bożej Rodzicielki*. Prawda o niepokalanym poczęciu NMP w czasach o. Stanisława Papczyńskiego nie była oczywista dla wszystkich wiernych. Głoszona od dawna w zwyczajnym nauczaniu Kościoła i potwierdzana również w XVII wieku przez papieża Pawła V, Grzegorza XV i Aleksandra VII, wciąż budziła kontrowersje, dzieląc teologów na dwa zwalczające się stronnictwa: zwolenników przywileju - immaculistów oraz ich przeciwników - makulistów. O. Papczyński wkrótce, w 1676 roku do pierwotnego celu dołączył modlitwę za dusze wiernych

przebywające w czystości oraz pomoc duchowieństwu diecezjalnemu. Zadania właściwe dla zakonu marianów jasno wyłożył w „Norma Vitae”, którą zredagował dla swego instytutu, kanonicznie erygowanego w 1679 roku.

Pomimo różnych trudności rządził chwalebnie instytutem marianów aż do swojej śmierci jako przełożony generalny i ojciec duchowny. Odznaczając się pokorą, ubóstwem, duchem umartwienia i innymi cnotami, prowadził swoich współbraci słowem i przykładem życia na szczyty świętości. Dla zabezpieczenia stałości prawnej Zgromadzenia Niepokalanego Poczęcia uzyskał w 1699 roku aprobatę papieską. Sługa Boży zmarł w opinii świętości w roku 1701 w Górze Kalwarii. Zgromadzenie Marianów w XVIII i XIX wieku, mimo trudności dziejowych, rozwinęło się i umocniło, mając w swych szeregach wybitnych następców o. Stanisława Papczyńskiego, m.in: Sługę Bożego Kazimierza Wyszyńskiego OIC (1700-1755), o. Rajmunda Nowickiego OIC (1736-1806), o. Tadeusza Białowieskiego OIC (1749-1832), o. Stanisława Pórzyckiego OIC (1787-1863) czy o. Krzysztofa Szvernickiego OIC (1812-1888). Zakon z czasem stał się instytucją międzynarodową, zakładając nowe placówki na terenie Litwy, Rusi i Portugalii. Rozwój „białych marianów” powstrzymały u końca XIX wieku powstania i klęski narodowe, prześladowania Kościoła i zakonów. W wyniku represji rządu carskiego po Powstaniu Styczniowym w 1864 roku, zakon uległ kasacji. Odnowione i zreformowane w 1909 roku przez bł. abpa Jerzego Matulewicza Zgromadzenie Marianów podjęło sprawę beatyfikacji Ojca Założyciela dopiero w 1953 roku. Owoce trwającego prawie czterdzieści lat procesu beatyfikacyjnego jest „Dekret o heroicznosci cnót Sługi Bożego” zatwierdzony przez Jana Pawła II w dniu 13 czerwca 1992 roku¹.

¹ Najstarsze biografie Sługi Bożego to: [M. LEPORINI OFMRef], *Vita Fundatoris Congregationis Polonae Ordinis Immaculatae Conceptionis Beatae Mariae Virginis* (dalej: VF). Tekst napisany prawdopodobnie ok. 1705 roku. Okoliczności powstania i omówienie oraz sam tekst, zob. *Stanisłai a Iesu Maria Papczyński, fundatoris Clericorum Regularium Immaculatae Conceptionis B.M.V. (†1701). Positio super introductione causae et super virtutibus ex officio concinnata*, Romae 1977, 624-650 (dalej: Positio); C. WYSZYŃSKI OIC, *Vita Venerabilis Servi Dei Patris Stanisłai a Jesu Maria Papczyński [...]*, Braga 1755 (dalej: VV), Positio, 661-717; J. TEIXEIRA, *Vida do Veneravel Servo de Deos o Padre Estanislaio de Jesus Maria [...]*, Lisboa 1757 (dalej: VW). Zob. także: S.M. SYDRY, *Czcigodny Sługa Boży O. Stanisław od Jezusa Maryi Papczyński i jego dzieło w świetle dokumentów*, Warszawa 1937; G.A. NAVIKIEVICIUS, *Sanislaio di Gesù Maria Papczyński (1631-1701). Scolopio e Fondatore della Congregazione dei Padri Mariani*, Roma 1960; K. KRZYŻANOWSKI, *Stanislaus a Jesu Maria Papczyński O.Imm.Conc. (1631-1701). Magister studii perfectionis*, Romae 1963. Por. *Summarium de vita, virtutibus, fama sanctitas et signis Servi Dei Stanisłai a Jesu Maria Papczyński (ex documentis in Positione editis concinnatum)*. Positio, XXIX-XCIII.

1. Pisma z okresu pijarskiego (1654-1670)

W pierwszej części artykułu będą przedstawione elementy doktryny immakulistycznej o. Stanisława od Jezusa Maryi Papczyńskiego zawarte w niektórych pismach z okresu pijarskiego: podręczniku retoryki „*Prodromus Reginae Artium*” (dedykacja, epigram, „Pochwała Bogurodzicy”, poemat *Triumphus*); dwóch cyklach kazań pasyjnych „*Orator Crucifixus*” i „*Christus Patiens*” oraz świadectwie ofiarowania – „*Oblatio*” z roku 1670, które swą treścią antycypowało już mariańską działalność Sługi Bożego. Inne pisma i dokumenty Sługi Bożego, w których brak jasnych stwierdzeń o przywileju niepokalanego poczęcia NMP czy wyraźnych do niego aluzji (*Doctor Angelicus*, *Protestatio Romam abeuntis*, *Panegyryki*), pominięto lub opatrzone bibliograficzną i dokumentalną wzmianką.

1.1. *Prodromus Reginae Artium* (1658/1663)

Od 1658 roku o. Stanisław od Jezusa Maryi, jeszcze jako subdiakon, podjął w kolegiach pijarskich, najpierw w Podolińcu, a następnie w Rzeszowie i Warszawie wykłady retoryki. Sztuka wymowy posiadała w publicznym, jak i w prywatnym życiu ówczesnej Polski doniosłe znaczenie: *Królowała na kazalnicych kościołów, panowała w dworskich komnatach, triumfowała na ławach senatorskich i rycerskich, nie brak jej było w izbach handlowych i rzemieślniczych, okazywała się władczynią krain, nauka zaś jej - królową nauk humanistycznych*². Młody pijarski profesor pełen entuzjazmu dla wykładanego przedmiotu, powołując się na współczesnego humanistę francuskiego, znanego kaznodzieję i pisarza jezuickiego, Mikołaja Coussina (1583-1651), określającego retorykę *promieniem, uszczkniętym ze źródeł wiekuistego światła, zbliżonym do Bożego Majestatu, a nawet królową świata*, nazwał napisany przez siebie podręcznik wymowy „*Królową Sztuk*”. W sześciu księgach zamieścił przepisy wymowy ilustrowane przykładami z aktualnych spraw społecznych, politycznych i kościelnych. W oparciu o starych i nowych mistrzów retoryki, objaśniał *jasną i królewską drogę wymowy*, z wielkim sta-

² Por. *Wstęp do Królowej Sztuk, czyli zarys wiadomości dla początkujących w krasomówstwie. Napisał o. Stanisław od Jezusa Maryi Papczyński ze zgromadzenia OO. Pijarów*, Kraków 1669. Z języka łacińskiego przełożył i objaśnieniami opatrzył Eugeniusz Jarra, Oxford 1958, 124. Zob. E. JARRA, *Mysł społeczna o. Stanisława Papczyńskiego Założyciela Marianów*, Stockbridge 1962, 17.

raniem i zapalem przystosowując do użytku swego wieku, a szczególnie narodu polskiego³.

W 1663 roku, kiedy to został przeniesiony do Warszawy, zyskał szybko sławę wybitnego profesora retoryki a także kaznodziei, spowiednika i kierownika duchowego. Skracając znacznie „Królowę Sztuk”, wydał wówczas drukiem swój podręcznik retoryki pt. „Poprzednik Królowej Sztuk”, który spotkał się z dużym uznaniem, czego dowodem było ukazanie się do 1669 roku trzech dalszych wydań⁴. Podręcznik zawierał teorię wymowy, gramatyki, literatury i poezji, wzory pięknego i poprawnego mówienia, w oparciu o dzieła starożytnych, średniowiecznych i współczesnych pisarzy, filozofów, retorów, historyków i poetów, m.in: Platona, Arystotelesa, Cyncerona, Herodota, Plutarcha, Swetoniusza, Tacyta, Wergiliusza, Horacego i Owidiusza, św. Cypriana, św. Bazylego, św. Hieronima, św. Chryzostoma, św. Ambrożego, św. Augustyna, św. Grzegorza Wielkiego, św. Bonawentury, św. Tomasza z Akwinu, św. Alberta Wielkiego, św. Katarzyny Sieneńskiej, Bernardyna de Bustis, Korneliusza a Lapide czy Macieja Sarbiewskiego. W warstwie treści podejmował tematykę z zakresu: mistyki, ascezy, dogmatyki, etyki i filozofii, dotykał zagadnień politycznych, m.in: jedności i wolności obywatelskiej, praworządności czy prawa „liberum veto”⁵.

Słowa dedykacji, zamieszczonej przez o. Papczyńskiego na początku tej książki, świadczą o szczególnej jego miłości, czci i przywiązaniu do Najświętszej Maryi Panny, są również wyznaniem wiary w prawdę o Jej niepokalanym poczęciu: *Przedwiecznego Słowa Rodzicielce, Pobożnie Wymownej Dziewicy Maryi bez żadnej Zmazy*

³ *Nam sex libros de arte dicendi, sub titulo Reginae Artium, magno conatu, et sollicitudine, tam ex veteribus, quam ex recentioribus dicendi Magistris excerpsi, omnia saeculi praesentis, ac maxime nationis Polonae usui accomodans, meisque exemplis, ac aliorum illustrans planam, et Regiam viam dicendi secreto conscripsi.* S. PAPCZYŃSKI, *Apologia*. Causa quarta par. 51. Positio, 275.

⁴ *Praemisi omnibus Prodrorum Reginae artium ex eius corpore maiore desumptum, (quem cum expedirem in lucem publicam, o quot impedimenta habui, quot difficultates superare, quot scommata debui concoquere!* S. PAPCZYŃSKI, *Apologia*, par. 52. Positio, 275. *Prodrorum Reginae Artium sive Informatio Tyronum Eloquentiae. Authore Stanislao a Jesu Maria ex Scholis Pii Superiorum Permissu*, ed. I, Varsaviae 1663; ed. II, Varsaviae 1664; ed. III, Varsaviae 1665; ed. IV, Cracoviae 1669/1670 (dalej: PRAR). Zob. Estratti dal PRAR, ed. IV. Positio, 591-603.

⁵ *Kto nazwie wolnością to, że żyjemy swawolniej od barbarzyńców... W szlacheckim domu zrodzony, z wolności korzystam. Kto mi więzy narzuci, kto pod sąd pociągnie, kto popełniającego przestępstwa ukarze, kto zbuntowanego poskromi? Wolny jestem. Nie znam pana, wyjąwszy tego, którego sobie sam w najbardziej wolnym wyborze głosowaniu, takiego przy tym, który się przysięgą zwiąże, że nie będzie mię karał, choćby nawet dojrzał zuchwałstwa.* S. PAPCZYŃSKI, *Wstęp do Królowej Sztuk...* Zob. E. JARRA, *Mysł społeczna...*, 68.

*Poczętej, Tego Poprzednika Królowej Sztuk, Jej ubogi ślubem Stanisław w ofierze składa. Spraw o Przczysta Mądrości Rodzicielko, abym dobrze żył i abym dobrze mówił*⁶.

W tym samym podręczniku retoryki znajduje się epigramat, zaczynający się od słów: *Probatur etiam ex consequentibus B.V. Maria sine macula concepta hoc epigrammate*, w którym autor formuluje logiczny dowód na niepokalane poczęcie NMP „ze skutków do przyczyny”. Zapewne epigram ten nie był ułożony jedynie jako przykład formy retorycznej, lecz powstał z pragnienia obrony niepokalanego poczęcia NMP, wobec ataków tego przywileju ze strony teologa „makulisty”⁷.

*Quis Te primaevae tactum, Virgo asserat ausu?
Cui tetigit mentem nulla cupido mali?
Quae stygium gaudes pede contrivisse colubrum,
Amisit vires qua pariente dolor,
Cuius, non mortis vi, sed vi tractus amoris,
Spiritus ex famula sponte migravit humo,
Cuius perpetuo membra incorrupta manebunt,
Iamque dato lucent glorificata Polo,
Quae nulla primi poena ausus tacta fuisti,
Hoc Te quis tactum, Virgo, fuisse putet?*

*Dziewico, któż Ci przyzna zmazę pierworodną,
Której myśli chęć złego żadna nie zmazała?
Któraś węża wstrętnego starła stopą,
A która, gdy rodziłaś, ból utracił siły.
Duch Twój, mocą miłości, nie śmierci, wzywany
Za zgodą Służebnicy sam opuścił ziemię.
Twe ciało w swej całości na zawsze zostanie
I już świeci, uwielbione, w uzyskanym niebie.
Karą pierworodnego grzechu niezmażaną
Czyż Cię kto za zmażaną nim samym brać może?*

⁶ *Aeterni Verbi Parenti Pie Eloquenti Virgini Mariae sine labe ulla conceptae hunc Reginae Artium Prodromum Suus pauper ex voto Stanislaus. Doceas o purissima, sapientiae Genitrix et bene vivere et bene dicere.* PRAR, ed. IV, Cracoviae 1669, 3. Dedykacja ta znalazła się w pierwszym wydaniu PRAR z roku 1663. Drugie wydanie PRAR z roku 1664, Papczyński zadedykował młodemu księciu Lubomirskiemu: *opto impensissime, ut dum ex meo Prodromo artem bene dicendi colligetis, ex Illustrissimis Maioribus Vestris artem bene vivendi colligatis.*

⁷ *Probatur etiam ex consequentibus B.V. Maria sine macula concepta hoc epigrammate.* PRAR, ed. IV, Cracoviae 1669, 89. Przekład na język polski znajduje się w: *Marianie 1673-1973*, red. J. BUKOWICZ MIC, T. GÓRSKI MIC, Rzym 1975, 321.

Dowód zawiera następującą logiczno-rozumową argumentację: Jak Maryja może być obciążona złą grzechu pierworodnego, skoro była wolna od jego skutków? Uznajemy, że w Najświętszej Maryi Pannie nie istniała żadna skłonność do zła. Już w Protoewangelii ogłoszono Jej zwycięstwo nad wężem. Dziewica Maryja, bezboleśnie porodziła Jezusa, Zbawiciela świata. Obdarzona za życia wieloma przywilejami, szczególnej łaski doznaje w chwale wzięcia do nieba. Jej duch, mocą nie śmierci, ale miłości wzywany, oraz Jej ciało nienaruszone, opuściły ziemię, by w Królestwie Niebieskim dostąpić uwielbienia. Czy to wszystko byłoby możliwe, pyta autor, gdyby Maryja była dotknięta karą pierworodnego grzechu?

1.2. Pochwała Bogurodzicy Dziewicy Maryi (1661)

W 1660 roku o. Stanisław od Jezusa Maryi przybył z Podolińca do Rzeszowa, gdzie do końca 1662 roku wykładał retorykę w kolegium pijarów. Gdy w roku 1661 otrzymał święcenia kapłańskie, wygłosił do Sodalistów Mariańskich jedno ze swoich pierwszych kazań, które drukiem ukazało się w 1663 roku w podręczniku retoryki „Poprzednik Królowej Sztuk”, pt. „Pochwała Bogurodzicy Dziewicy Maryi”. Była to, jak sam napisał: *pobożna raczej niż uczona pochwała nigdy dość nie mogącej być wysławioną Najwyższego Boga Rodzicielki*⁸. Kazanie to znalazło się w rozdziale „De Laude” jako dobry przykład ilustrujący wypowiedź należącą do rodzaju sławiącego. Pochwała, według retorycznych zasad wykładanych przez o. Stanisława Papczyńskiego, była mową wyliczającą zalety osób, rzeczy, pór roku, miejscowości, zwierząt czy roślin. Pochwała osób obejmowała cztery następujące punkty: wstęp, w którym autor miał uzasadnić obowiązek sławienia mężów dobrze zasłużonych, będących wzorem dla potomnych; pochwałę, która miała uwzględniać: ród, wykształcenie, czyny i cnoty; porównanie, w którym osobę chwaloną zestawia się z innymi sławnymi ludźmi, by ze względu na jej cnoty wynosić ją ponad innych, oraz zakończenie z powinszowaniem osobie godnej pochwały i zachętą słuchaczy do naśladowania jej postępowania⁹.

⁸ *Pro praxi vero, sublimia tenuis ingenii demissione consequi volens, nunquam satis laudandae Summi Dei Genitricis Laudem, magis piam, quam cultam (licet istud etiam sim conatus), appono, dictam Reszoviae ad Sodales Marianos 1661. Praxis. „Laus Deiparae Mariae Virginis”. Laus. PRAR, ed. IV, Cracoviae 1669, 33-37. Positio, 593-599.*

⁹ *Laus personae tractatur his quatuor capitibus: 1. Prooemio, quod frequentissime duci solet ab officio, viros bene meritos laudandi, ut tam posteri laudata illorum*

Na wzór przedstawionej struktury retorycznej zbudowana jest „Pochwała Bogurodzicy”, będąca jedynym maryjnym kazaniem o. Papczyńskiego, zachowanym w całości do naszych czasów. W oparciu o powyższy schemat zostanie rozpatrzona treść mariologiczna kazania. We wstępie autor zachęca sodalisów, *by czcić Dziewicę Bożą Rodzicielkę bardziej miłością niż wymową*, a jeśli już wymową to *nie wzbraniać się ozdabiać Tę, która jest największą ziemi i nieba ozdobą*¹⁰.

W części drugiej, chwalać ród najszlachetniejszej Dziewicy, o. Papczyński wskazuje na przeznaczenie Maryi, która *sama przewyższa wszystkich, ponieważ za świadectwem Ducha Świętego została stworzona od początku oraz przed wiekami*. Bóg przeznaczył Ją od wieków na Matkę Słowa Wcielonego. Z tego względu Maryja jest na ziemi jedynym człowiekiem, który może się szczyścić tak starożytnym pochodzeniem. Z racji przeznaczenia, odwiecznego wyboru, Jej jedynej przysługuje miano Córki Boga: *Jedyną Najświętszą Dziewicę Maryję możemy nazwać Córką Bożą, lubo nie z ciała, nie z krwi, nie z urodzenia, lecz z przybrania przez Niego*. Ten ścisły związek Maryi z tajemnicą Wcielenia, przez fakt Boskiego macierzyństwa, jest przyczyną wszystkich Jej przywilejów oraz Jej wielkiej godności: *na Matkę Bożą została przeznaczona Ta, którą sam Bóg tyłu ozdobił przymiotami, iż je ledwo ktoś zdoła wyliczyć, razem zaś nikt śmiertelny nigdy ich nie może posiadać*¹¹.

W dalszej części kazania, o. Stanisław, mówiąc o wykształceniu oraz czynach i cnotach Maryi, porusza zagadnienie łaski i świętości, w którym mieści się prawda o Jej niepokalanym poczęciu. Nasz autor, twierdząc, że Maryja przewyższała pod względem łaski wszel-

facinora imitentur, quam virtutum suarum mercedem, laudem, referent; 2. Laude, quae sumitur a genere, educatione, gestis, virtutibus; 3. Comparatione, cum illa, quam laudamus, persona cum aliis confertur, vel etiam illis praeferitur; 4. Epilogo, qui conficitur vel gratulatione talis personae, tamquam laudabilis, Patriae, sanguini etc., vel demonstratione tenui tatis suarum virium in ea laudanda, vel denique adhortatione audientium ad simili digna laude facinora. De Laude. PRAR, ed. IV, Cracoviae 1669, 33.

¹⁰ *Optime sibi consulit, qui Virginem Dei Parentem pietate magis celebrat, quam facundia. Ne tamen valde tenuitati nostrae metuentes a Virgineis laudibus abstinemus, vanum esse insanumque huius Encomiastes Casimirus asserit eum, qui viribus eloquettiae suae diffidens ornare praeconiis recuset eum, quae terrae caelique maximum est ornamentum. TAMZE, 34. Positio, 593-594.*

¹¹ *Ipsa vero superat omnes, quod ab initio et ante saecula, testante Spiritui Sancto, creata sit [...] cum Virgo eminentissima priusquam saeculorum ordo inciperetur, exstaret, Dei Filiam dicere necesse est [...]. Solam Dei Filiam Sanctissimam V. Mariam dicere possumus, quamvis absque carne, sine sanguine, non natam ex eo, sed adoptivam [...]. Itaque nemo miretur illam Dei Matrem destinam fuisse, quae tantis ab ipso Deo fuerit virtutibus exornata, quantas vix quispiam enumerare potest, nullus unquam mortalium potest habere coniunctas. TAMZE, 34-35. Positio, 594-596.*

kie stworzenia, dostrzega aspekt negatywny i pozytywny udzielonego Jej przez Boga przywileju. Aspekt negatywny wyraża w dwóch aluzjach: jednej, w której opisuje poetycko wspaniałość zalet i przymiotów Najświętszej Dziewicy: *Tajemnicy wstydu, sztandaru wiary, wypełnieniu ślubu, Dziewicy wewnątrz domu, Wychowawczyni spełniającej powinność powołania, Matki w Świątyni*, uważając je za owoc wolności Maryi od zmały grzechu pierworodnego, oraz drugiej, gdy mówi o *nieskazitelności Tej, która wydała ciało bez zmały cielesnej*¹².

Zdecydowanie wyraźniej akcentuje aspekt pozytywny niepokalanego poczęcia, jakim była pełnia łaski, ubogacenie wewnętrzne Matki Chrystusa przez dary Ducha Świętego. Wychodząc ze stwierdzenia św. Pawła: *Albowiem wszyscy ci, których prowadzi Duch Boży, są synami Bożymi* (Rz 8,14), o. Papczyński sądzi, że Maryja musi być nazwana *Córką Bożą, ponieważ działaniem w duchu Bożym przewyższała wszystkich*. Z kolei, powołując się na autorytet św. Jana Damascyńskiego uważa, że od najmłodszych lat wzrastała Ona w świętości, posłuszna natchnieniom Ducha Świętego. Wychowywana przy świątyni Jerozolimskiej była: *W Domu Boga zaszczerpiona i karmiona przez Ducha, stając się na kształt oliwki urodzajnej siedliskiem wszelkich cnót*¹³. Korzystając ze swych krasomówczych zdolności, nasz autor wylicza cnoty Matki Jezusa: była Ona zatem pobożna, wolna od pokus młodego wieku, posłuszna Bożym natchnieniom, Dziewicą nie tylko ciałem, lecz i myślą, pochłonięta rozmyślaniami, sercem pokorna, roztropnego ducha, w mowie wstrzemięźliwa, miłująca Boga i ludzi, oddana pracy, mężna i wielkoduszna, pełna wiary, nadziei i miłości. Osoba Maryi, tak szlachetna, pełna łask i cnót, stała się odbiciem Jej wewnętrznej istoty, ukształtowanej przez Ducha Świętego¹⁴. Stwierdzając niezwykłą harmonię wewnętrzną, wy-

¹² *Quantae in una Virgine species virtutum emicant! Secretum vercundiae, Vexillum fidei, Devotionis obsequium, Virgo intra domum, Comes ad ministerium, Mater ad Templum. [...] alterum ultra naturam superfuisse, alterum paenae ipsi naturae defuisse. TAMZE, 35. Positio, 595. [...] quid splendidius ea, quam splendor elegit? Quid castius ea, quae corpus sine corporis contagione generavit? TAMZE, 37. Positio, 598-599.*

¹³ *Ac praeterea, cum divino spiritu ante mortales omnes agretur maxime, divinus vero Paulus: „Quicumque, inquit, spiritu Dei aguntur, ii sunt Filii Dei”, nonne hac ratione filia Dei fit? Atqui talem Orthodoxa Ecclesia fatetur, cum eam sic salutat: „Ave Filia Dei Patris” [...]. Nec aliter factum esse Virgineus Panegyristes, Damascenus, tastatus: „In Domo Dei, inquit, plantata atque per Spiritum saginata, instar olivae frugiferae virtutum omnium domicilium efficitur”. TAMZE, 34. Positio, 594.*

¹⁴ *Virgo erat non solum corpore, sed etiam mente, quae nullo voti ambitu sincerum adulteraret affectum, corde humilis, verbis gravis, animo prudens, loquendi parciore, legendi studiosior, non in incerto divitiarum, sed in praecipuis pauperis spem*

pełnienie darami Ducha Świętego, jakimi Maryja była ozdobiona od najmłodszych lat, o. Stanisław wyraźnie opowiada się za Jej bezgrzesznością moralną, mającą swe źródło w łasce Bożej.

W trzeciej retorycznej części „Pochwały Bogurodzicy” o. Papczyński wymienia wszystkie ważniejsze wydarzenia historii zbawienia, w których brała udział Dziewica Maryja: zwiastowanie Jej Bożego macierzyństwa, Boże narodzenie, wychowanie Jezusa oraz towarzyszenie Mu w męczeńskiej śmierci na krzyżu. Chrystus, którego porodziła, był Bogiem i człowiekiem zarazem, przysługuje Jej tytuł Matki Bożej - Bogurodzicy, z tak wielkim upodobaniem, wielokrotnie używany przez naszego autora. Z Boskiego macierzyństwa wywodzi się zaś Jej macierzyństwo wobec wszystkich ludzi. Dzięki Bożemu macierzyństwu Maryja weszła w szczególnie bliski związek z Trójcą Świętą: *Dziewica staje się Matką i stawszy się nią, pozostaje Dziewicą, z Córką Ojca staje się Matką Syna, Oblubienicą Ducha Świętego, całej Najświętszej Trójcy przybytkiem*¹⁵.

Obdarzona w ciągu życia różnymi przywilejami, szczególnych łask dostąpiła Maryja w chwale wniebowzięcia. Zagadnienie to, obok niepokalanego poczęcia Matki Bożej, było najczęstszym tematem w XVII-wiecznej refleksji mariologicznej. Prawda o wniebowzięciu Matki Chrystusa miała ścisły związek z Jej niepokalanym poczęciem, bowiem wolność Maryi od wszelkiej zmyzy grzechu pierworodnego sugerowała myśl o Jej nieśmiertelności (śmierć jest skutkiem grzechu pierworodnego). O. Papczyński w swym kazaniu opowiada się za śmiercią Maryi, posługując się znanym z tradycji określeniem „błogie zaśnięcie”. Widzi Ją następnie przeniesioną z duszą i ciałem do nieba, zjednoczoną z Bogiem i uwielbioną ponad świętych i aniołów, ozdobioną chwałą, *jakiej w Niebie, po samej Najświętszej Trójcy, nikt nie zażywa*¹⁶.

Maryja, według o. Papczyńskiego, wolna od zmyzy grzechu pierworodnego, wolna od jego dziedzictwa, którym jest pożądliwość, jest

reponens [...] Nihil torvum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu invercundum. Non gestus fractior, non incessus solutior, non vox petulantior, ut ipsa corporis species, simulacrum ruerit mentis, figura probitatis. TAMZE, 35. Positio, 595.

¹⁵ *Fit Mater Virgo et postquam facta est Mater, nihilominus mansit Virgo. Quod magis mirere: ex Filia Patris fit Mater Filii, Sponsa Sancti Spiritus, totius Beatissimae Triados receptaculum. O felix Virgo! Tot titulis ornata, tot bonis et donis cumulata!* TAMZE. Positio, 596.

¹⁶ *Cum beatissimae obdormienti benignissimus adstitit, cum divinissimam animam, Archangelicis manibus in Empyrea regna deportatam, ad suam dexteram collocavit, cum eidem sanctissimae animae purissimum corpus adiunxit, ac tanta utrumque gloria decoravit, quanta in caelo post ipsam Beatissimam Triadem nullus perfruitur.* TAMZE, 37. Positio, 598.

również wolna od grzechów uczynkowych. Nasz autor, stwierdzając fakt wolności Maryi od wszelkiego grzechu, nie analizuje go, nie pozwala mu na to forma retoryczna kazania – pochwały, a może brak konieczności dowodzenia prawdy, nie budzącej wątpliwości w Kościele polskim w XVII wieku, a przez czołowych mariologów zaliczanej do depozytu wiary.

Jak wiemy ze źródeł, o. Stanisław Papczyński w okresie pijarskim głosił i opublikował drukiem, włączając do trzeciego wydania „*Prodromus Reginae Artium*” w 1665 roku, dwa kazania o *wyjątkowym a wolnym od skazy pierworodnej poczęciu Najświętszej Maryi Panny*, które, niestety, nie zachowały się do naszych czasów¹⁷.

1.3. Poemat *Triumphus* (1669)

O. Stanisław Papczyński, przygotowując czwarte wydanie swego podręcznika retoryki, we wrześniu 1669 roku, w Kazimierzu pod Krakowem, zainteresował się traktatem teologicznym Dominika Korwina Kochanowskiego OFM (†1666) pt. „*Novus asserendae Immaculatae Conceptionis Deiparae Virginis Modus*”, dziełem ujmującym temat ściśle naukowo od strony formalnej, wydanym po raz pierwszy w Wiedniu w roku 1666¹⁸. O. Dominik Kochanowski był znanym profesorem filozofii i teologii w bernardyńskim domu studiów w Krakowie. Dysponował władzą rozgrzeszania od herezji i schizmy, co świadczyłoby o jego gruntownej wiedzy teologicznej. Notatka o jego śmierci, zawiera znamienny przypisek „*scotista optimus in speculatione*”. Dzieło Dominika Kochanowskiego było jednym z pierwszych w teologii polskiej, po ukazaniu się konstytucji Aleksandra VII „*Sollicitudo*” z roku 1661. Autor bardzo szeroko i systematycznie uzasadniał w nim przywilej niepokalanego poczęcia NMP, zapowiadając w tytule rozprawy nowy sposób obrony tego przywileju. Drugie wydanie traktatu w 1669 roku, w Kazimierzu pod Krakowem, przygotował brat autora, kaznodzieja i profesor teologii w konwencie bernardyńskim w Krakowie, o. Franciszek Kochanowski OFM. Rozprawa Kochanowskiego cieszyła się wśród współ-

¹⁷ *Duas Orationes de singolari, eoque illibato ab originis labe conceptu B.V. Mariae*. Por. Al. HORANYI, *Scriptores Piarum Scholarum* P. II, Budae 1809, 460. Positio, 581.

¹⁸ D.C. KOCHANOWSKI OFM, *Novus asserendae Immaculatae Conceptionis Deiparae Modus*. Composuit et Viennae Austriae sub annum 1666 impressus. Por. E. OGĨNSKI MIC, *Nauka o. Dominika Kochanowskiego OFM o Duchowym Macierzyństwie Maryi*, Lublin 1969 (mps BKUL).

czesnych dużym uznaniem, o czym świadczą dołączone do niej panegiryki profesorów Akademii Krakowskiej oraz entuzjastyczny poemat o. Stanisława Papczyńskiego pt. „Triumphus Sine Originali Maculae Conceptae Magnae Virgini, nova methodo, celeberrime adornatae”¹⁹.

Sam traktat, oprócz trzystronicowej przedmowy i wstępu na ośmiu stronach, liczy sobie 317 stron formatu A-4. Jest to więc obszerna rozprawa oparta na zasadach teologii Jana Dunsza Szkota. Zawiera ona 30 tez (resultiones), podzielonych na trzy części (decades), po dziesięć tez. Przed każdą dekadą jest krótkie wprowadzenie wskazujące na tematykę, która będzie poruszana. Pierwsza dekada zawiera podstawy dowodzenia, druga właściwy zrąb argumentacji, a trzecia uzupełnienie dowodów. Tezy są wewnątrz ponumerowane według logicznego podziału treści. Stronice są zaopatrzone nagłówkami wskazującymi numer danej dekady i tezy. Autor posługuje się metodą scholastyczną, z położeniem akcentu na subtelną spekulację właściwą szkole skotystycznej. Podstawą argumentacji jest dla niego Pismo święte, które cytuje około 220 razy (oprócz Wulgaty zna też Septuagintę). Teksty biblijne są na ogół dobrze dobrane i autor potrafi wydobyć z nich treść teologiczną w sposób zgodny z krytyczną egzegezą. Wszystkich bardziej znanych Ojców Kościoła przytacza po wiele razy, cytuje wszystkich późniejszych Doktorów Kościoła i pisarzy klasycznych. Jako do autorytetu odwołuje się do Jana Dunsza Szkota, choć zna także doktrynę św. Tomasza z Akwinu.

Podstawą wszystkich argumentów o. F. Kochanowskiego, tym nowym sposobem dowodzenia, zaznaczonym w tytule rozprawy było uznanie Maryi na tle upadłej ludzkości za człowieka wyjątkowego, jedyne w swoim rodzaju i naprawę „nowego”, ukształtowanego jako „nowe stworzenie”. Maryja, pisze Kochanowski, była wolna od uczestnictwa w upadku Adama, zachowana od jego grzechu i inna niż reszta jego potomstwa, aby jako jedyna wśród wszystkich ludzi

¹⁹ *Triumphus sine originali maculae conceptae Magnae Virgini [...]. Cecinit P. Stanislaus Papczyński. Ordinis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Piarum Scholarum. Nota: Hoc poema impressum est in libro „Novus asserendae Immaculatae Conceptionis Deiparae Modus [...] per A. V. P. Dominicum Corvinum Kochanowski Polonum S. Theol. Lectorem Generalem Ord. Min. Observantium S. Francisci. Provinciae Poloniae Minoris Alumnum. Compositus et Viennae Austriae sub annum 1666 impressus. Nunc denuo, post fata Authoris. Per P.F. Franciscum Korvinum Kochanowski. Fratrem uterinum pie defuncti, in eadem Provincia Praedicatorum et Lectorem S. Theol. Generalem ac actualement Cracoviensem, Deffinitorem actu [...] Casimiriae ad Cracoviam. Anno a Partu Virginis 1669.*

była człowiekiem, jakiego Bóg od wieków zamierzył²⁰, i jakiego stworzył w raju, aby mogła być „pomocą podobną Chrystusowi”. W argumentacji tej pobrzmiewa wyraźnie echo tezy Dunsza Szkota o absolutnej predestynacji Chrystusa obejmującej również predestynację Maryi, poprzez którą, według tego samego planu Boga, Słowo Boże miało przybrać naturę ludzką. Jej ciało uformowane ręką Boga było bardziej uduchowione i doskonalsze niż ciało Adama przed upadkiem. Chrystus, przyjmując od Maryi nowe i niepokalane człowieczeństwo, stawał się nowym Adamem, rodzącym nowy rodzaj ludzki, „lud Boży” (1 P 2, 10), który będzie później dorastać i dojrzewać do pełni tego człowieczeństwa, *do miary wielkości według Pełni Chrystusa* (Ef 4, 13)²¹.

Maryja była prawdziwie niepokalana co do ciała i co do duszy, nawet w swym bycie czysto naturalnym. Jej dziewictwo było istotowe, była z natury swej dziewicą. Otrzymała w najdoskonalszym stopniu wszystkie te dary, które przewyższyły naturę pierwszego człowieka. W dziedzinie zaś nadprzyrodzonej została obdarowana już w pierwszym momencie swego poczęcia taką pełnią łaski, że przewyższała pod tym względem aniołów i świętych, ustępując jedynie Chrystusowi²². W doktrynie o niepokalanym poczęciu NMP o. Kochanowski wiernie zastosował prawie wszystkie elementy argumentacji skotystycznej, rozwiązując poprawnie problem powszechności grzechu u potomków Adama, także u Maryi, z zachowaniem dogmatu o powszechności odkupienia całej ludzkości przez Chrystusa. Słabą stroną

²⁰ *Doctor Subtilis aperte docet: non ex tatione propagationis, contrahi originale maculam in carne, vel culpam in anima, nec ex eadem ratione propagationis haberi Filiationem Adae, in ordine ad contrahendum peccatum originale, quatenus illud debeat resultare in omni persona propagata, eo ipso quia est Filia Adae, sed id haberi ex ratione propagationis communis in propagantibus praesupponetis.* D.C. KOCHANOWSKI, *Novus asserendae...*, Casimiriae ad Cracoviam, 1669, 185.

²¹ *Dico, quod ideo Virgo Mater Christi, immunis praevisa, est a casu in Adam, quia ipsa sola inter homines puros praevisa est talis homo futura, et praeservatura, quales homines ab aeterno intendit et in Paradyso fecit Deus. Et quia Christo Deo et Homini [...] ipsa data est in concaput seu in adiutorium simile. His enim, duabus causis stantibus [...] et maxime prima, in qua est tota vis iam Virgo Mater praescindere debuit ab omni dependentia ab Adam nec potuit esse homo Adamicus, quem Scriptura vocat, veterem hominem, et Apostolus, carnem peccati, et SS. Patres, carnem concupiscibiliter seminatam.* TAMZE, 19.

²² *Virginitatem, in qua et ad quam condita est humana natura ab initio fuisse essentialiter naturae humanae, ita quod sicut ipse Deus in suis orginationibus est essentialiter Virgo [...] ita et natura humana, quae est ipsissima Dei imago, et in se Virgo facta est, et in sui propagatione, Virgo futura esse debuit.* TAMZE, 242-243. [...] *in eodem instanti, quo condebat naturam simul largitus sit et gratiam gratum facientem, idque in tanta plenitudine, ut Virgo haec, in instanti suae conceptionis, Angelos et homines quosvis sanctissimos, etiam in patria iam beatos magnitudine gratiae tunc vinceret, solo Christo excepto.* TAMZE, 214.

traktatu o. Kochanowskiego było powoływanie się na augustyński argument o fizycznym przekazywaniu grzechu pierwородnego przez ciało i jego pożądlivość oraz swoista koncepcja sprawiedliwosci pierwotnej i grzechu pierwородnego.

Mimo zapowiedzianego w tytule rozprawy „nowego sposobu dowodzenia” traktat Dominika Kochanowskiego nie wniósł żadnych nowych, pozytywnych rozwiązań w dziedzinie doktrynalnego rozumienia prawdy o niepokalanym poczęciu. Wysłunięte przez niego racje tylko z trudem, przez odniesienie do systemu skotystycznego, dadzą się dziś obronić. Na podziw zasługuje jednak twórczy wysiłek Kochanowskiego, by dowieść w sposób oryginalny kwestii wówczas jeszcze niezdogmatyzowanej. Jego traktat jest wyrazem XVII-wiecznej myśli mariologicznej, całość oparta na systemie skotystycznym, przekazuje poprawne rozwiązanie kwestii immaculistyckiej²³.

O. Stanisław Papczyński w poemacie „Triumphus” dał wyraz swojej radości z lektury traktatu Kochanowskiego, chwalać go za erudycję i słuszną naukę. Poemat jest pełen entuzjazmu dla przywileju niepokalanego poczęcia Matki Bożej, który zdaniem o. Stanisława, w traktacie znalazł piękny i przekonujący dowód. Papczyński czyni aluzję do nazwiska Kochanowskiego, kochającego Maryję - Nową Ewę, widząc w nim piewę zwycięstwa „Wielkiej Panny Dziewicy” nad niegodziwym wężem. Metaforyczny i biblijny język posłużył o. Papczyńskiemu do zarysowania głównych elementów doktryny immaculistyckiej zawartej w traktacie. Wąż piekielny, który skaził jadem grzechu pierwородnego pierwszych rodziców, pisze o. Stanisław, nie mógł skusić Dziewicy, Rodzicielki Boga, dlatego pod Jej stopą jęczy jego niespokojna głowa.

*Io triumphe! Mariano sub pede
Draconis infesti caput
Gemit: canamus absque labe conditae,
Io triumphe! Virgini.
Potuit cerastes stygius inficere suo
Primos Parentes toxico.
Non potuit aflavisse Magnam Virginem
Dei Parentem Virginem.
Hoc erudito Kochanovius libro
Recte docet, pulchre probat.*

²³ Por. F. BRACHA. *Historia mariologii polskiej*, w: *Gratia plena. Studia teologiczne o Bogurodzicy*, red. B. PRZYBYLSKI OP, Poznań 1965, 469. Problematykę immaculistycką w pismach Dominika Kochanowskiego omawia: B. BRYJA, *Wolność Matki Najświętszej od „debitum peccati” według o. Dominika Kochanowskiego*, Lublin 1960 (mps BKUL).

*Io triumphe! victus est nequam Draco
Io triumphe! victus est.
Hinc, Tu deinceps, Kochanovi, pro pio,
Quem preparasti Virgini
Magnae, Triumpho, iure Kochanovius
Diceris ipsi Virgini.*

W drugiej, trzeciej i czwartej strofie poematu, rozwijając ten temat, nasz autor mówi o powszechnym zaciągnięciu winy grzechu pierworodnego: *Wszyscy, którzy rodzą się z lędźwi Adama, rodzą się synami gniewu.* Wśród całego potomstwa Adama jest jednak z *matki* zrodzona o imieniu pełna łaski, zrodzona jest Panna Łaski. Pełnia łaski jest do tego stopnia Jej własnością, że o. Stanisław zamiennie używa imienia „Pełna łaski” i „Maryja”. Przez niepokalane poczęcie Maryi, wolność od zmyły grzechu pierworodnego, wysłużone przez Chrystusa, a z Jej strony przez posłuszeństwo, zgodę i dyspozycyjność, *wina, która pokalala cały rodzaj ludzki, została zniesiona przez Pannę.* Przywilej niepokalanego poczęcia Maryi, według planu Bożego, stał się więc częścią misterium zbawienia, została przygotowana na Matkę Słowa Wcielonego, Matkę Zbawiciela świata: *Poczęta była wbrew porządkowi natury, jak sama Boga poczęła.* Skoro więc wierzymy w dzieło zbawienia świata, dokonane przez jedyne-go Pośrednika i Odkupiciela Jezusa Chrystusa, czemuż nie wierzyć w to, co dokonało się wcześniej, mocą przyszłych zasług Chrystusa, w niepokalane poczęcie NMP?

*Nascuntur omnes, quoquot ex lumbis Adae
Nascuntur, irae filii,
Ex Matre nata gratiosi nominis
Est Nata, Virgo Gratiae.
Quae culpa totum polluit hominum genus,
Abest a Virgine.
Concepta naturae ordinem contra fuit,
Ut ipsa concepit Deum.
Posterius ergo quando creditur, prius
Cur non sit aptum creditu?*

Poemat „Triumphus” o. Stanisława Papczyńskiego po przedstawieniu kontekstu historycznego, w jakim powstał, po omówieniu związków łączących go z traktatem o. Dominika Kochanowskiego oraz treścią immakulistyczną zawartą w traktacie, staje się ważnym świadectwem rozwoju i pogłębienia doktryny o niepokalanym po-

części NMP u naszego autora. Przyswojenie bowiem przez o. Stanisława poprawnej dogmatycznie, mającej oparcie w doktrynie Kościoła, argumentacji przywileju niepokalanego poczęcia Maryi, w perspektywie wydarzeń, które doprowadzą do założenia przez niego nowego zgromadzenia poświęconego obronie i szerzeniu tej prawdy, jest cennym wnioskiem z przeprowadzonych badań. Znajomość różnych aspektów immaculistycznej doktryny pozwoli Słudze Bożemu na jej aplikację do praktyki życia i zakonnej ascezy.

1.4. Kazania pasyjne (1669)

Zgodnie ze świadectwem współczesnych sobie, o. Stanisław Papczyński był „apostolem ludu”, płomiennym kaznodzieją poruszającym i skłaniającym do pokuty. W twórczości kaznodziejskiej autora przeważała tematyka pasyjna²⁴. Miłość do Chrystusa cierpiącego, do męki Pańskiej znalazła swój wyraz zwłaszcza w dwóch cyklach kazań pasyjnych: „Orator Crucifixus” oraz „Christus Patiens”, które powstały pod koniec 1669 roku²⁵. Cykl „Orator Crucifixus”, wydany drukiem w 1670 roku, to siedem rozważań pasyjnych, w których autor wykladał ostatnie słowa wypowiedziane przez Chrystusa na krzyżu, chcąc przybliżyć wiernym naukę, jaką daje umęczony Zbawiciel na temat odkupienia człowieka. Cykl „Christus Patiens”, zadedykowany biskupowi Witwickiemu i wydany w roku 1690, zawiera siedem kazań na okres Wielkiego Postu. Konstrukcja kazań oparta jest na odpowiednich tekstach biblijnych, przedstawiających z jednej strony mękę Chrystusa, jako następstwo ludzkich grzechów, z drugiej zaś, jako dzieło miłości Zbawiciela ku ludziom. Ukazanie rzeczywistości męki Chrystusa, głębi Jego przeżyć, miało skłonić czytelnika do nawrócenia i współczucia, do naśladowania Zbawiciela i Jego Bolesnej Matki. W obu dziełach wywody swe o. Papczyński ilustruje licznymi cytatami z Pisma świętego, z żywotów świętych, z historii biblijnej i świeckiej oraz z dzieł Ojców i Doktorów Kościoła,

²⁴ Por. K. KRZYŻANOWSKI MIC, *Stanislaus a Jesu Maria Papczyński...*, 107-109 oraz: T. ROGALEWSKI MIC, *Tajemnica krzyża a życie chrześcijańskie w myśli teologicznej o. Stanisława Papczyńskiego*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 21(1983) nr 1, 53-73. Zob. *Komentarz bibliograficzny i źródłowy* w: Positio, 588-590.

²⁵ S. PAPCZYŃSKI, *Orator Crucifixus sive ultima Septem Verba Domini Nostri Jesu Christi, totidem piis discursibus exposita etc.*, Cracoviae 1670 oraz: *Christus Patiens. Septem Discursibus, Quadragesimali Paenitentiae accommodatis etc.*, Varsaviae 1690.

najlepszych komentatorów Biblii, m.in: św. Atanazego, św. Grzegorza z Nazjanzu, św. Bazylego Wielkiego, św. Ambrożego, św. Jana Chryzostoma, św. Augustyna, św. Anzelma z Canterbury, św. Bernarda z Clairvaux, św. Bonawentury, św. Paulina z Nolli, św. Roberta Bellarmina, Bernardyna de Bustis (†1559), św. Piotra z Alkantary (†1562).

Nauka o Stanisława o odkupieniu pokrywa się z teologią o usprawiedliwieniu św. Pawła, zawartą w *Liście do Rzymian*. Autor szczególnie akcentuje ofiarę zadośćuczynienia złożoną przez Chrystusa, zgładzenie przez Ukrzyżowanego wszystkich grzechów świata, zwycięstwo Chrystusa nad śmiercią oraz obdarowanie ludzi wieczną wolnością²⁶. Pragnąc przybliżyć człowieka do Chrystusa cierpiącego, o. Papczyński kieruje uwagę na cierpienie i udrękę Matki Bolesnej. Współcierpienie Maryi z Chrystusem na drodze krzyżowej i obecność Niepokalanej Dziewicy pod krzyżem w czasie konania i śmierci Syna były dla Niej najdramatyczniejszą próbą wierności i miłości, były ostatnim aktem dzieła odkupienia²⁷.

Nie tylko z racji współcierpienia, z powodu ofiarowania za grzechy ludzkie męki i śmierci swego Boskiego Syna Maryja, zdaniem autora, uczestniczyła w dziele zbawienia świata. O. Papczyński najpierw wina św. Janowi Apostołowi, że to jemu *umierający na krzyżu Pan powierzył w opiekę Matkę Dziewicę*, a następnie cieszy się, że *Najpobożniejszej Bogurodzicy, wszystkich grzeszników w osobie Jana, dał za synów*. „Mówca Ukrzyżowany”, oddając Bogurodzicy Maryi za synów wszystkich ludzi, złych i dobrych, odrzuconych i wybranych, polecił swej Matce cały Kościół, a szczególnie *najbardziejzie upodłonego grzesznika, szczerze Ją wzywającego*²⁸. Z racji du-

²⁶ *Nempe Sacrorum ipse Princeps et Author, Creator sacerdotum et Sacerdos Summus, exponitur sacrificandus. Furor Dei istissimus humanae malitiae merito succensentis placandus erat. Quis vero Deum digne placasset, nisi Deus? Ergo sibi satisfactorius irratissimus Pater caelestis „Purpuratum Filium”, volentem et se id sponte offerentem „sacrificio exposuit” . S. PĄCZYŃSKI, Christus Patiens..., IV, 2.*

²⁷ *Convertamus deinde figamusque nostrum obtutum in eius immaculatissimam Genetricem. Haec teste Bernardo suo (med. c. 77) „Cernens eum oneratum ligno tam grandi, quod primo non viderat, semianimis facta est prae angustia, nec verbum dicere potuit”. Et nos risu scilicet tam triste spectaculum excipiemus? TENZE, Christus Patiens..., V, 4. [...] Neque immerito D. Anselmus ea de re secum loquentem divinissimam Parentem sic inducit: „Cum venisset ad locum Calvariae ignominiosissimum, nudaverunt Jesum unicum filium meum totaliter vestibis suis et ego examinibus facta fuit, tamen velamen capitis accipiens circumligavi lumbis suis”. TAMZE, VI, 2.*

²⁸ *Gratuolor hanc felicitatem castissimo Joanni, quod ei Dominus noster moriturus in cruce virgini Matrem Virginem commendaverit. Sed una vehementer gaudeo: eidem pientissimae Genetrici dei peccatores quoslibet pro Filiis in Joanne fuisse comendatos. [...] Quamquam et hoc in favorem peccatorum factum est, quod sacratissima Virgo Maria non solum sit „pulchra ut Luna, sed etiam electa ut*

chowego macierzyństwa Maryi względem ludzi, a także przywileju Jej niepokalanego poczęcia, które autor rozumie jako misterium zbawienia, Maryja jest w jego rozważaniach ucieczką grzeszników, *światłem na ich potrzeby, wszelką nadzieją życia wiecznego*. W Maryi zachowanej od wszelkiego grzechu, zbawionej w sposób najbardziej doskonały, świętej i nieskalanej, uwidoczniła się w szczególny sposób owocność dzieła odkupienia, zrealizowana przez Chrystusa²⁹.

1.5. Oblatio (1670)

W czerwcu 1670 roku o. Papczyński, zgodnie z instrukcją otrzymaną z Rzymu, podjął starania o zwolnienie ze ślubów prostych, kierując prośbę do Stolicy Świętej, od której zależała tego rodzaju dyspensa w zakonie pijarów. W odpowiedzi na prośby o. Papczyńskiego oraz innych pijarów, papież Klemens X, 18 października 1670 roku, w breve „Cum felicis recordationis”, upoważnił generała pijarów do zwolnienia z zakonu tych, którzy nie chcieli przyjąć ślubów uroczystych. Na mocy tego upoważnienia, o. Kosma Chiara, ówczesny generał pijarów, w liście do biskupa Andrzeja Trzebieckiego z dnia 24 października, podjął decyzję o zwolnieniu o. Papczyńskiego ze ślubów prostych i przysięgi wytrwania w Zgromadzeniu Pijarów. Dnia 11 grudnia 1670 roku w Kazimierzu pod Krakowem, w obecności wiceprowincjała o. Michała Krausa oraz innych świadków, o. Stanisław został ostatecznie zwolniony z więzów kanonicznych łączących go z pijarami, otrzymawszy akt sekularyzacji. Zadeklarował wówczas pragnienie życia w czystości, posłuszeństwie i ubóstwie zakonnym w „Towarzystwie Księży Marianów Niepokalanego Poczęcia”, które zamierzał założyć, dokonując uroczystego aktu „ofiarowania” całego siebie na nowy etap służby: *Bogu Ojcu Wszchemogącemu, Synowi i Duchowi Świętemu oraz Bogurodzicy*

Sol”. *Sol enim, ita disserente Richardo a S. Laurentio, tantae liberalitatis est, quod a nulla creatura quantumcunque faetente et sordida, si sit ei exposita, radios suos avertit: similiter et Maria a quantumcunque vilissimo peccatore ipsam fideliter invocante non avertit respectum pietatis suae.* S. PAPCZYŃSKI, *Orator Crucifixus...*, Verbum III, 38-39.

²⁹ *Si ergo peccatores sunt nox, ad his praebendum lumen sanctissima Virgo Maria, cuius nomen ipsum sonat illuminatricem, a facie Dei „progređitur, quasi Aurora consurgens, pulchra ut Luna, electa ut Sol” [...] Optat hoc ipse Deus Pater misericordiarum, ut post eum in hac Matre nostra omnem fiduciam aeternae vitae nostrae collocemus [...] Veniant (igitur) peccatores ad eam (concludo cum Fulberto Carnotensi) tundentes rea pectora cum interno fletu, ipsi quoque, si vere poeniteant, desideratam veniam adepturi.* TAMZE, 36-39.

zawsze Dziewicy Maryi bez zmaży pierworodnej Poczętej³⁰. Akt „Ofiarowania”, sporządzony na piśmie, był pierwszym dokumentem mówiącym o zamiarze założenia marianów, zawierającym już centralną ideę przyszłego zakonu. O. Papczyński wyznał później w pamiętniku o początkach zgromadzenia „Fundatio Domus Recollectionis”, że sam Bóg natchnął go tuż przed ceremonią zwolnienia do złożenia takiego ślubowania, choć wyraźną wizję tego zakonu miał już wcześniej³¹. Ideą centralną, czyli najbardziej pierwotnym celem szczegółowym, dla którego chciał on, zgodnie z myślą Bożą, powołać do życia nowy zakon w łonie Kościoła była obrona i szerzenie kultu niepokalanego poczęcia NMP. Dlatego od samego początku, dla swego instytutu przybrał tytuł „Niepokalanego Poczęcia NMP”, a jego członków nazywał „marianami”. Sam zaś przyrzekł *roztroplnie rozumiane posłuszeństwo Namiestnikowi Jezusa Chrystusa i jego delegowanej władzy*, wyznając wiarę w to, *w co wierzy Święty Kościół Rzymski, i co z czasem poda do wierzenia, a zwłaszcza [...], że Najświętsza Boża Rodzicielka Maryja poczęta została bez zmaży pierworodnej* oraz uczynił tzw. „ślub krwi”, przez który obiecał, że będzie szerzył i bronił Jej czci nawet kosztem własnego życia. Tekst ofiarowania, jakim posłużył się o. Papczyński, był prawie identyczny z tekstem „ślubu krwi” składanym od 1615 roku przez „immakulistów” w różnych krajach Europy³².

³⁰ *Ego Stanislaus a Jesu Maria Papczyński Filius secundum carnem Thomae de Podgrdzie Diaecesis Cracoviensis, annorum quadraginta, offero, ac dedico Omnipotenti Deo Patri et Filio et Spiritui Sancto, ac Deiparae semper Virgini Mariae, sine macula Originali Conceptae [...] Quapropter lisdem promitto me in finem vitae meae caste ac ferventer famulaturum in hac (quam condere Dei gratia volo) Societate, Clericorum Marianorum Immaculatae Conceptionis, atque huius legibus, statuis, ac ritibus mores meos accomodaturum. S. PAPCZYŃSKI, Oblatio, 1670. Positio, 213-214.*

³¹ *mihi sub tempus absolutionis illa Divina Majestatis suggestit, ut dum ab his (votis absolvar), alijs me eodem actu libere Deo obstringerem, quod feci oblatione sinu depromata, publiceque, licet submissiore voce facta, cujus tenor talis [...] illa tamen divina visio quae fuit animo impressa meo circa Congregationem hanc Immaculatae conceptionis BVM instituendam. TENZE, Fundatio Domus Recollectionis, 1675, par. 3, 6. Positio, 358nn.*

³² *Promitto praeterea Sanctissimo Jesu Christi Vicario eiusque delegatae potestati, ac omnibus meis mediatis et immediatis Superioribus obedientiam sano modo intellectam, et quod nihil privatim, sed omnia communia habebō. Profiteor me credere, quidquid Sancta Romana Ecclesia credit, atque deinceps ad credendum praecipiet, maxime vero Sanctissimam Dei Genetricem Mariam absque macula Originali esse conceptam profiteor, eiusque honorem etiam cum dispendio vitae meae polliceor a me propagatum ac defunsum iri, Sic me Deus adjuvet et haec Sancta Evangelia Dei. TENZE, Oblatio... Positio, 214. Por. J. STRICHER CSSR, *Le Voeu du sang en faveur de l'Immaculee Conception. Histoire et bilan d'une controverse. Partie historique* (Bibliotheca Immaculatae Conceptionis, t. 9), t. 1, Romae 1959.*

Akt oddania się Bogu Trójjedynemu i Maryi Niepokalanej na własność i służbę, jako przejaw „maryjnego niewolnictwa”, przyjęcie tytułu Jej niepokalanego poczęcia jako nazwy i celu zakonu oraz obrona i szerzenie tej prawdy „kosztem własnej krwi”, wymownie świadczą o immakulistycznym charakterze maryjności o. Papczyńskiego, który stanie się z czasem najważniejszym rysem mariańskiego charyzmatu (obok charyzmatu eschatycznego i apostolatu).

2. Pisma z okresu mariańskiego (1670-1701)

W drugiej części artykułu zostanie zaprezentowana nauka o Stanisława od Jezusa Maryi Papczyńskiego o niepokalanym poczęciu NMP zawarta w jego pismach i dokumentach z okresu mariańskiego: podręczniku ascetyki dla świeckich „Templum Dei Mysticum”, pamiętniku o pierwszych mariańskich fundacjach „Fundatio Domus Recollectionis”, rozważaniach ascetycznych dla zakonników „Inspectio Cordis”, konstytucjach mariańskich „Norma Vitae” oraz dwóch „Testamentach”, będących wyrazem ostatniej woli o. Papczyńskiego. W rekonstrukcji doktryny immakulistycznej Sługi Bożego z konieczności pominięto inne mniejsze dzieła oraz późniejsze liturgiczne i prawne świadectwa mariańskiej tradycji zakonnej³³.

2.1. *Templum Dei Mysticum* (1672)

Okres pobytu o. Papczyńskiego na dworze Jakuba Karskiego w Luboczy koło Nowego Miasta w latach 1671-1673, zaowocował twórczością pisarską naszego autora. Opracował wówczas pierwszą wersję reguły-konstytucji mariańskich „Norma Vitae”, napisał „Apologię”, w której odstąpił rzeczywiste przyczyny opuszczenia przez niego pijarów, a także jeden z pierwszych w Kościele polskim pod-

³³ Chodzi tutaj o „Regułę dziesięciu cnót NMP”, na którą marianie otrzymali aprobatę papieską w 1699 roku i jej wpływ na maryjny charyzmat zakonu oraz najwcześniejsze źródła liturgiczne instytutu np. „Horologium marianum” z roku 1732, które są żywym świadectwem tradycji maryjnej zakonu. Por. K. KRZYŻANOWSKI MIC, *Problem przyjęcia reguły przez marianów*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL” 22(1973) nr 2, 83 oraz J. KAŁOWSKI MIC, *Problem zależności jurysdykcyjnej zakonu marianów od braci mniejszych obserwantów*, „Prawo Kanoniczne” 27(1984) nr 1-2, 119-144, a także: A. SIKORSKI MIC, *Problem chryzotypiczności i eklezjotypiczności maryjnego charyzmatu Księży Marianów*, Lublin 1993, 89-94, 97-100, 129-132 (msp BKUL).

ręczników ascetyki dla ludzi świeckich „Templum Dei Mysticum”³⁴. Wyłożoną w nim ascetyczną doktrynę Sługa Boży oparł na następujących źródłach: Pismo święte, a szczególnie *List do Koryntian* św. Pawła; cytaty z Doktorów Kościoła, m.in: św. Ambrożego, św. Augustyna, św. Grzegorza Wielkiego, św. Antoniego z Padwy, św. Alberta Wielkiego oraz pisma i dzieła ascetyczne, m.in: Tertuliana, Teodoreta, św. Maksyma, św. Bedy Czcigodnego, Hugona od św. Wiktora, Tomasza a Kempis, Kaspra Druzbickiego SJ (†1660).

Tytuły i układ poszczególnych rozdziałów wiernie odzwierciedlają problematykę chrześcijańskiej ascezy zawartą w „Templum”. W dwóch pierwszych rozdziałach Sługa Boży ukazał fundamentalne racje chrześcijańskiej duchowości: chrześcijanin jest Kościołem Bożym oraz obrazem Mistycznej Świątyni Boga, obrazem Trójcy Świętej. W kolejnych rozdziałach o. Papczyński zaproponował następujące środki dla realizacji chrześcijańskiej doskonałości: miłość Boga, praktykę codziennej ofiary, umartwienia, modlitwy, czytanie i rozważanie Słowa Bożego, cnoty, dary Ducha Świętego, rachunek sumienia, rekolekcje duchowej odnowy, nabożeństwo do Najświętszej Maryi Panny, aniołów stróżów i wszystkich świętych, pobożne uczynki, dzieła miłosierdzia oraz sakramenty: pojednania i Eucharystii. Posługując się alegorią „Mistycznej Świątyni Boga”, którą jest każdy wierzący, o. Papczyński w liturgiczne funkcje osób (kapłana, kaznodziei, śpiewaków, sług, opiekunów „Mistycznego Kościoła”) oraz symbolikę wyposażenia kościoła (ołtarza, ofiary, kadzidla, lampy, ozdób, lichtarza, drzwi, okien, dachu, dzwonu) wpisał program i sposoby realizacji chrześcijańskiej doskonałości.

W czwartym rozdziale dotyczącym składania ofiar w „Mistycznej Świątyni”, o. Papczyński zalecał praktykę codziennego poświęcania Boskiemu Majestatowi oraz Najświętszej Dziewicy Maryi i wszystkim świętym całego siebie: serca, duszy, rozumu, pamięci, woli, wyobraźni, prac, myśli, kroków, rozmów, pożądań i zamiarów. Powołując się na modlitwę hiszpańskiego teologa-mistyka, karmelity o. Jana od Niepokalanej Maryi (1564-1615), w słowach prośby skierowanych bezpośrednio do Najświętszej Dziewicy zachęcał do osobistego aktu ofiarowania *całego siebie i wszystkich myśli, słów*

³⁴ *Christianus est Templum Dei. Hominem a Deo creatum, et huic per sacramentum baptismi consecratum, esse Templum eius Mysticum, adeo certum est, ut probari non debeat. Clarissimis enim verbis Tarsensis Apostolus in exarata Corinthiis epistola hoc asserens: „Nescitis, ait, quia Templum Dei estis vos. S. PAPCZYŃSKI, Templum Dei Mysticum quod in Homine Christiano demonstravit R. P. Stanislaus a Jesu Maria Presbyter Polonus, Cracoviae 1675, 1. Ze względu na to dzieło K. Krzyżanowski i K. Górski nazwali Stanisława Papczyńskiego twórcą nowej szkoły życia wewnętrznego. Zob. K. GÓRSKI, *Od religijności do mistyki*, Lublin 1962, 170.*

*i czynów całego żywota, szczególnie w dniu dzisiejszym, aby jak najbardziej Jej się przypodobac*³⁵. Nabożeństwo „oddawania się w niewolnictwo Najświętszej Maryi Pannie” popularyzowali w Polsce jezuitcy teologowie, przede wszystkim Jan Chomentowski SJ (1595-1641), Franciszek Stanisław Fenicki SJ (1592-1652) oraz Kasper Druźbicki SJ (1590-1662), na 40 lat przed urodzeniem św. Ludwika Grignon de Montfort (1673-1713). Było ono wyrazem szczególnej miłości i czci dla niepokalanego poczęcia Matki Bożej. Sługa Boży ponownie nawiązał do nabożeństwa poświęcenia, ofiarowania całego siebie Bogu oraz Maryi, omawiając sposób obchodzenia dnia narodzin Mistycznego Kościoła (w sakramencie chrztu świętego): *składam nieskończone dzięki Tobie, Boże mój, przez Jezusa Chrystusa oraz Matkę Jego, a od tego czasu i moją najdroższą*³⁶.

W rozdziale poświęconym czystości Kościoła Mistycznego autor, nawołując do żalu za grzechy własne oraz grzechy wszystkich ludzi, prosił o ich odpuszczenie: *przez zasługi Pana naszego Jezusa Chrystusa, Najświętszej Dziewicy i Wszystkich Bożych Wybrańców*. Udział Maryi w dziele odkupienia rozpoczął się zdaniem o Stanisława od Jej dobrowolnej zgody na poczęcie Jezusa i trwał aż do Jego śmierci na krzyżu. Maryja była świadoma, że Jej macierzyństwo przyniesie ludziom i światu zbawienie, które dla Niej, z woli Bożej, dokona się w misterium Jej niepokalanego poczęcia. Dlatego przywołując na pomoc dobroć i miłość Boga, o. Papczyński wyznał pragnienie, by kochać Go tak, *jak On Sam siebie kocha, jak kocha Go Najświętsze Czwowieczństwo, Najświętsza Dziewica i wszyscy Wybrańcy*³⁷.

³⁵ *Fac Domine, tuus ut sim totus, meus nullus, omni tempore, omni momento, tota aeternitate. Et haec omnia cedant, ad gloriam tuam, Sanctissimae Virginis Mariae, et omnium Coelitum honorem, meamque et proximorum salutem virtutis augmentum, gratiae et meriti incrementum [...] Beatissima Virgo, et me totum, et cogitationes omnes, verba, et opera vitae totius, sed hodierna peculiariter, et universa corda illa, quae recensui, (quod licet) quam latissimae possum, in laudem tuam dirigo, et tibi per omnia illa placere summopere cupio. Sacrificium Templi Mystici, C. IV 36. TAMZE, 9-10.*

³⁶ *Exemplum, huius Dedicacionis Templi mystici annuatim peragenda reperisse in vita Venerabilis et eximij Dei servi P. Gasparis Druźbicki, Poloni, e Societate Jesu Presbyteri, nuper in lucem per celebrem Theologum eiusdem Societatis, Admodum Reverendum Patrem Danielem Pawłowski, emissa: quod exosculatus propono hic practice usurpatum; et suadeo, salubriter Christiano cuius usurpandum. Dedicatio Templi Mystici, C. XIX 153. TAMZE, 40. Por: J. MAJKOWSKI, *Matka Boża w dawnej polskiej ascezie*, „Homo Dei” 26(1957) 868-873 oraz: W. MAKOŚ MIC, *Formy kultu Maryi propagowane przez Druźbickiego, Fenickiego i Chomentowskiego*, „Rzeczniczki Teologiczno-Kanoniczne” 29(1982) z. 2, 127-154.*

³⁷ *Offenderim et dolere de omnibus, et singulis totius vitae meae delictis vellem, imo de peccatis omnium hominum sicut deberem quam perfectissime. Detestor illa super omnia mala. Ignosce mihi, et nobis omnibus, propter merita Domini nostri Jesu Christi, Virginis Beatissimae et omnium Electorum tuorum. Amen.*

Opiekunami „Mistycznej Świątyni Boga” zasługującymi na szczególną cześć, zdaniem o. Papczyńskiego są: *Najświętsza, Najdostojniejsza Dziewica Boża Rodzicielka, Anioł Stróż oraz Święty, którego imię nam nadano*. Autor, parafrazując wypowiedź św. Pawła na Areopagu (Dz 17, 28) oraz powołując się na autorytet św. Alberta Wielkiego, złożył w tym miejscu ważne oświadczenie: *Wszystko mamy przez Maryję i w Niej, po Bogu, żyjemy, poruszamy się i jesteśmy. Ona, po Bogu (jak powiada Albert Wielki) jest początkiem wszelkiej w nas łaski*. Przypominając zaś słynne wezwanie św. Bernarda z Clairvaux *całą treścią serc, całą miłością piersi i wszystkimi modlitwami czcimy Maryję, bo taka jest wola Tego, który chciał, byśmy wszystko mieli przez Maryję*, odsłonił główne założenia swej pobożności maryjnej. Powyższe wypowiedzi Sługi Bożego w strukturze jego dzieła stanowią zaledwie niewielki fragment całości, mają jednak spore znaczenie praktyczne i ascetyczne. Asceza maryjna o. Papczyńskiego ukazana w „Templum Dei Mysticum”, przez wzywianie wstawienictwa Maryi, oddawanie się Jej na własność oraz składanie „ślubu krwi” w obronie prawdy o Jej niepokalanym poczęciu, miała charakter wybitnie chrystotypiczny³⁸.

2.2. *Fundatio Domus Recollectionis* (1675)

Życie i dzieło Sługi Bożego z okresu od 1671-1674 roku zostało przez badaczy i biografów zrekonstruowane na podstawie dokumentalnego rękopisu o. Papczyńskiego „*Fundatio Domus Recollectionis Clericorum Beatæ Virginis Mariæ sine macula conceptæ*”,

*Quintum. O Deus! O Bonitas! O Amor mi! Amo te super omnia, et amari desidero ab omnibus, ut debet et potest majestas tua amari. Utinam te queam amare, sicut tu Te ipsum amas, sicut te amat tua sacratissima humanitas, Virgo beatissima, et omnes electi. Mundities Templi Mystici, C. XVI 132. TAMZE, 34-35. Por. Z. ŻYWICA MIC, *Maryjność w życiu i pismach o. Stanisława Papczyńskiego, założyciela marianów (1631-1701)*, Lublin 1976, 99 (msp BKUL).*

³⁸ *Praecipui sunt, et praecipuo honore nobis colendi, Tutelares nostri Augustissima, et supereminentissima Virgo Dei genetrix, Angelus custos, et Sanctus, cuius nomen impositum habemus. Ac Divinissimae Parentis, quis erga nos curam satis explicet? Vellem ego si possem. Scio tamen illam, non aliter nostri sollicitam esse; quam fuerit sollicita Christi Domini, sui Filii unici atque dilectissimi, cum nos membra eius esse cognoscat. Capiō mente fere singula eius in nos beneficia; sed verba mihi desunt, quibus ea proponam aliis consideranda. Unde breviter aio: Omnia habemus per Mariam, et in ea post Deum vivimus, movemur, et sumus. „Ipsa post Deum est principium omnis gratiae in Nobis”. Tutelares Templi Mystici, C. XX. 158-159. TAMZE, 42. Por. A. SIKORSKI MIC, *Problem chrystotypiczności i eklezjotypiczności...*, 50.*

będącego bardziej pamiętnikiem niż dokumentem historycznym³⁹. Napisany pod koniec 1675 roku przedstawia ciąg wydarzeń: od opuszczenia przez Sługę Bożego zakonu Szkół Pobożnych i powzięcie przez niego zamiaru założenia nowego instytutu, wyrażone już w akcie „ofiarowania” z grudnia 1670 roku; przeniesienie się do diecezji poznańskiej i objęcie kapelanii na dworze szlacheckim Jakuba Karskiego w Luboczy; zapoczątkowanie wraz z Janem Krajewskim i jego towarzyszami życia wspólnego w pustelni korabiewskiej; po wizytację kanoniczną biskupa Święckiego, która była aktem kościelnej aprobaty dla marianów oraz pierwsze fundacje nowego instytutu.

Na szczególną uwagę w tekście „Fundatio” zasługują wzmianki o. Papczyńskiego mówiące o natchnieniu i powołaniu go przez Boga do założenia nowego instytutu oraz charyzmatycznych wizjach przyszłego zgromadzenia. We wstępnej części pamiętnika Sługa Boży oświadczył z przekonaniem, że Bóg w swej dobroci i mądrości posłużył się nim, najbardziej marnym i mizernym grzesznikiem, jako „narzędziem” dla *założenia ostatniego i najmniejszego Zgromadzenia Księży Najświętszej Maryi Panny bez zmazy Poczętej*. Uważając pokornie, że nie dorastał do zadania mu przeznaczonego z powodu braku cnót oraz małej roztropności, składa podziękowanie Bogu za miłosierną, mądrą i cudowną inspirację oraz Jego wszechstronną pomoc w realizacji dzieła⁴⁰.

O projekcie, wizji nowego zakonu, jego celach i zadaniach o. Stanisław daje trzykrotne świadectwa: pierwsze, o którym wspo-

³⁹ Tytuł „Fundatio Domus Recollectionis Clericorum Beatæ Virginis Mariæ” pochodzi z roku 1775 i został nadany przez Komisję Świętej Kongregacji do spraw Rytów. We wcześniejszym zapisie w „Protocollum” z roku 1705 od pierwszego rozdziału książki pierwszej: *De origine et Ereptione huius Congregationis, in quo (i.e. capite) origo Fundationis ex manuscriptis Venerabilis Patris Stanislai a Jesu Maria de verbo ad verbum continentur*, powstał tytuł „Origo Fundationis”. Wyciąg „ex scriptis Servi Dei circa originem fundationis Congregationis Immaculatae Conceptionis” adwokat Alegiani w 1772 roku nazwał: „Historia Fundationis Congregationis”. Por. Positio, 350.

⁴⁰ *Divina bonitas, et sapientia, quae vult, inchoat, ac perficit, obstantibus licet sexcentis difficultatibus, et ipsa mediorum, iuxta hominis arbitrium, impossibilitate. Nihil enim est impossibile Omnipotenti. Enituit hoc clarissime in me miserimo peccatore abiectissimo, vilissimo ineptissimo fundandae Congregationis postremae et minimae Clericorum Beatæ Mariæ Virginis sine macula Conceptae instrumento. Impar animus, nulla virtus, exigua prudentia, omnia longissime minora tantae molis negotio. somniando potius, quam aggrediendo in me fuere. Sed Deus ipse (Deus cui sit gloria sempiterna, infinita, et gratiarum actio) quemadmodum me ad hoc suum opus Divinitus, hoc est amanter, misericorditer, sapienter, mirabiliter excitavit, ita illud ipse peregit peragitque in finem aeviternum. S. PAPCZYNSKI, Fundatio Domus..., par. 1. Positio, 358.*

mina w liście do generała pijarów o. Aleksego Arminiego z roku 1688, gdzie w wizji za przyczyną św. Józefa Kalasantego został pocuzony i umocniony w realizacji nowego powołania, oraz dwa inne, znajdujące się w „Fundatio”, będące zapisem doświadczenia charyzmatów Ducha Świętego. Mimo ofiarowywanych mu godności kościelnych oraz zaproszeń ze strony innych zakonów po opuszczeniu pijarów, jak wspomina Sługa Boży, *w jego duszy była zarysowana wizja co do założenia Zgromadzenia Niepokalanego Poczęcia NMP, która sprawiła, że porzuciwszy wszystkie propozycje, a także możliwość powrotu do pijarów, wiodła go do swej mety*. Mieszkając na dworze Karskich przez prawie dwa lata, szukał różnych sposobów, by *zapoczątkować uformowane w jego duszy przez Ducha Świętego, Towarzystwo Niepokalanego Poczęcia*⁴¹. Będąc człowiekiem o wrażliwym sumieniu, nie chcąc sprzeniewierzyć się nowemu powołaniu, nie poprzestawał na modlitwie, na wizjach czy własnych przemyśleniach, pytał ekspertów, radził się ojców duchownych, starał się o potwierdzenie ze strony hierarchii kościelnej. Za pozwoleniem biskupa Wierzbowskiego i za wiedzą nuncjusza apostolskiego w Polsce, Angelo Ranucci’ego (1671-1673), w oktawie Narodzenia Najświętszej Maryi Panny przywdział w kaplicy Karskich *coram Imagine Immaculatae Virginis Mariae miraculosa*, biały habit swego przyszłego zgromadzenia. Tam też obłókł w biały habit pierwszego ze swoich towarzyszy marianów, Jana Krajewskiego, odtąd Jana od Niepokalanego Poczęcia oraz przyjął od niego przewidziane przez „Norma Vitae” przyrzeczenie i „ofiarowanie” złożone Bogu Trójjedynemu oraz *Dziewicy Maryi bez grzechu pierwородnego Poczętej*⁴².

Wydarzenia, które opisał o. Papczyński w „Fundatio”, znajdują potwierdzenie również w dokumentach i świadectwach historycz-

⁴¹ *Nec deerant Religiones Sanctissimae quae me ad gremium suum invitabant, et sane me invitum siquidem perfectionis majoris anhelantem, illa tamen divina visio quae fuit animo impressa meo circa Congregationem hanc Immaculatae Conceptionis B.M.V. instituendam posthabitis omnibus, et reditu etiam ad Scholas Pias intercluso, me agebat suam ad metam. [...] Degebam apud illum Dominum Nobilem Karski prope bienio, modosque quaerebam initij dandi, formatae iam in animo meo a Divino Spiritu Societati Immaculatae Conceptionis, verum deerant Sotij, quales initium tantae rei exposcebat. Et licet aliqui se offerent tam saeculares, quam Religiosi, timebam eos mihi adiungere, tum propter non perspectum illorum virtutem, tum propter carentiam loci. TAMZE, par. 9. Positio, 359-361.*

⁴² *Itaque permisi illum Eremitam habitum formae meae (qualem Divinitus acceperam) assumere, declaravique illum pro Socio in Sacra Nuntiatura, prius tamen accepta ab illo oblatione, in Societatem Immaculatae Conceptionis B. M. V. ad normam eius vivendi, et perseverandi [...]. Erat autem oblatio Eremitae illius: Ego Joannes ab Immaculata Conceptione in saeculo dictus Stanislaus Kraiewski...annorum triginta novem, offero ac dedico Omnipotenti Deo Patri, et Filio, et Spiritui Sancto, ac Deiparae semper Virgini Mariae sine peccato Originali Conceptae. TAMZE, par. 14-15. Positio, 363-364.*

nych. Przebieg wizytacji kanonicznej biskupa Jacka Świącickiego (1666-1678), który przybył do pustelni korabiewskiej dnia 24 października 1673 roku, został udokumentowany w aktach wizytacyjnych. Według nich biskup Świącicki ustanowił o. Stanisława przełożonym „pustelni Najświętszej Maryi Panny bez zmazy Poczętej”, a jego towarzyszy „pustelników marianów” poddał pod władzę ordynariusza poznańskiego oraz zaaprobował jako Zgromadzenie Księży Marianów (*Congregatio Clericorum Marianorum*). Budowa „Domu Rekolekcyjnego” oraz nowej, większej kaplicy pod tytułem Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Michała Archanioła, wspomniane przez o. Papczyńskiego w „Fundatio”, znajduje potwierdzenie w dekrete erekcyjnym wystawionym przez tegoż biskupa Świącickiego⁴³. Brak ścisłych określeń chronologicznych oraz faktograficznych w narracji rękopisu obniża jego wartość dokumentalną, jednak nie umniejsza rangi cennego świadectwa i pamiętnika o początkach mariańskiej wspólnoty. Ukazane w „Fundatio” doświadczenie łaski charyzmatycznej, wpływającej w nadprzyrodzony sposób na kształt nowego powołania, czynią rękopis interesującym źródłem do odkrywania i badania pierwotnego charyzmatu Założyciela oraz maryjnego charyzmatu instytutu.

2.3. *Inspectio cordis* (1680-1685)

Prawdopodobnie w latach 1680-1685 powstało dzieło z zakresu duchowości „*Inspectio cordis*”, będące serią rozmyślań i medytacji na wszystkie niedziele roku kościelnego (część I), święta i uroczystości (część II-III), ćwiczenia duchowne (część IV) oraz na każdy dzień tygodnia (część V), przeznaczone dla zakonników⁴⁴. Były

⁴³ 1673 die 24 Octobris. *Oratorium Beatæ Virginis Mariæ sine macula conceptæ in Eremo Korabieviensi et Domus Recollectionis Clericorum eiusdem tituli [...]* Data igitur huic Domui benedictione Pastoralis approbavit Institutum dicti Religiosi Patris Stanislai. Atti della Visita canonica fatta dal vesc. Stanislao Giacinto Świącicki all'Eremo di Korabiew. Positio, 341-345 oraz: *exaedificationem, sub titulo Immaculatae Conceptionis B. M. V. et Sancti Michaelis Archangeli, una cum Domo Recollectionis pro se suisque sociis facultatem dari in dictoque Oratorio exaedificando Divina Officia a se suisque sociis peragendi*. Anno 1674 Junius: Veneris 15 mensis Junii. Facultas pro extruenda capella in Eremo Korabieviensi Eremitis ibidem manentibus. Positio, 347-350.

⁴⁴ *Inspectio cordis*. Stanislai a Jesu Maria Congragationis Immaculatae Conceptionis Clericorum Recollectorum Ex Scholis Piis Praepositi. Recollectiones pro Dominicis et Festis totius anni et Menstruis exercitiis tumulturaria opera consutatae (1680-1685). Rękopis wymieniony w: „Decretum super examine, revisione, et approbatione operum typis editorum et manuscriptorum Servi Dei P. Stanislai” z roku 1775, uważany za zaginiony, został odnaleziony przez

to podwójne rozważania do Eucharystii, „ante” i „post Sanctissimam Communionem” w formie komentarzy do Ewangelii, perykop brewiarzowych i mszalnych, a także nauki i ćwiczenia duchowne: o prawdziwych podstawach wiary, Bożych dobrodziejstwach, istocie ślubów ewangelicznych oraz cnotach właściwych stanowi zakonemu. W medytacjach na każdy dzień poranne rozważania były poświęcone męce Pańskiej („de Passione Domini”), zaś wieczorne, rzeczom ostatecznym („de Novissimis”). Jedyne źródłem, z którego obficie czerpał o. Papczyński, było Pismo święte. Nie mając dostępu do innych ksiąg ascetycznych, swoje rozważania w „Inspectio Cordis” oparł na medytacjach Słowa Bożego, w których w sposób spontaniczny, oryginalny i najbardziej dojrzały, wyraził głębię swej duchowości. Szczególnie piękne, poetyckie i biblijne rozmyślenia Sługa Boży poświęcił Najświętszej Maryi Pannie w medytacjach na Jej święta: Niepokalanego Poczęcia, Narodzin, Zwiastowania, Oczyszczenia, Ofiarowania, Nawiedzenia, Wniebowzięcia oraz świąteczne wspomnienia: św. Anny i św. Józefa, Oblubieńca Najświętszej Dziewicy Maryi.

Przywilej niepokalanego poczęcia NMP w aspekcie negatywnym, czyli wolność Maryi od zmyły grzechu pierworodnego, autor najlepiej ukazał w rozważaniach przed i po Komunii, na święto Niepokalanego Poczęcia Matki Bożej. Porównując pełne chwały i wdzięku wyciągnięte ramiona Maryi do terebintu (Syr 24, 13), który rozkłada swoje gałęzie oraz wkładając w Jej usta słowa Chrystusa: *Przyjdźcie do Mnie wszyscy, którzy utrudzeni i obciążeni jesteście* (Mt 11, 28), o. Papczyński zachęcał, by śpieszyć do Niej z ufnością, bowiem może Ona wyjednać u Boga wszelką łaskę i chwałę życia wiecznego: *Czegóż Ona nie uzyska dla nas śmiertelnych od Syna szczególnie tego dnia, w którym za wyjątkowym przywilejem, została wyjęta od nieszczęsnego losu wszystkich śmiertelnych. Bez zmyły pierworodnego grzechu poczęta, bezmiarem łaski została obficie ubogacona i wywyższona ponad wszystkie stworzenia*⁴⁵.

ks. Henryka Wojtykę w 1971 roku w Bibliotece WSD w Lublinie. Tekst manuskryptu został odczytany w Rzymie w 1993 r. Por. H. WOJTYSKA, *Inspectio cordis - nieznanie dzieło o. S. Papczyńskiego*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL” 22/1 (1973) nr 2, 154-157 oraz *Positio*, 590-591.

⁴⁵ *Quid enim illa non imperet mortalibus a Filio hac praesertim die, qua singulari privilegio a communi omnium mortalium sorte exempta est; qua sine labe originali concepta; qua infinitis charismatibus exornata, cumulata, et penitus super omnes creaturas evecta est. Fatetur id Orthodoxa Ecclesia, cum post clementem, piam etiam dulcem Virginem Sanctissimam compellans appellat.* In Festo Immaculae Conceptionis Virginis Mariae. Ante Sanctissimam Communionem. TAMZE, f. 144 r-v.

W medytacji po Komunii nasz autor sięgnął po pewniejszą argumentację biblijną. Wychodząc od tekstu z ksiąg mądrościowych, gdzie do Maryi odnosi się słowa: *Wysłałem z ust Najwyższego* (Syr 24, 3), o. Papczyński nawiązał do Protoewangelii z *Księgi Rodzaju*: *Wprowadzam nieprzyjaźń między ciebie a Niewiastę. Ona zmiażdży ci głowę* (Rdz 3, 15). Interpretując tekst Wulgaty w tłumaczeniu Jakuba Wujka SJ, tylko w sensie mariologicznym, Sługa Boży zapewne chciał uwypuklić szczególny udział Maryi w zbawczym dziele Chrystusa. Podstawą do takiej interpretacji był dla niego przywilej niepokalanego poczęcia NMP: *Gdy w raju wszyscy śmiertelni ludzie stali się przyjaciółmi węża, a nieprzyjaciółmi Boga, jedna tylko, jedna Najświętsza Dziewica od pierwszej chwili swego życia, była nieprzyjaciółką diabła, bo poczęła się bez zmyty grzechu pierwotnego. Starła więc głowę węża i w poczęciu swoim i gdy porodziła Zbawcę świata.* Kończąc rozważania przeznaczone na ten dzień, o. Papczyński przestrzegał przed wszelkim grzechem, a tym bardziej przed grzechem gorszym niż pierwotny, ukazywał ogrom Bożego miłosierdzia, które *przez wzgląd na zasługi Syna i błagania Jego Matki, w oczekiwaniu na nawrócenie, zamienia karę na łaskę*⁴⁶.

Aspekt pozytywny przywileju niepokalanego poczęcia NMP, czyli obdarowanie Maryi łaskami Ducha Świętego, stało się w „Inspectio cordis” ulubionym tematem medytacji Sługi Bożego. Najbardziej misteryjne i biblijne rozważania tej prawdy wyraził przed Komunią, na uroczystość św. Józefa, Oblubieńca Dziewicy Maryi. Wychodząc od słów Ewangelii ze sceny zwiastowania (Łk 1, 28), podkreślał, że Maryja, pełna łaski, pełna Ducha Świętego, była godna tego wyróżnienia, bowiem nosiła w swym łonie Syna poczętego z Ducha Świętego, działała według poruszeń Ducha Świętego, we wszystkim była posłuszna Jego natchnieniom. Winszując najszcześniejszej z Dziewic, błogosławionej Boga Rodzicielce, o. Papczyński wyprowadzał praktyczne wnioski dotyczące życia duchowego: *jakże wielkim szczęściem jest posiadanie Ducha Świętego; jeszcze większym, działanie według Ducha Świętego; a największym, dokonać swych dni w Duchu Świętym*⁴⁷.

⁴⁶ *Ab illo enim tempore, quo divinum in paradiso mandatam fuit perfractum omnes mortales infernalis serpentis amici facti fuere, inimici vero Dei; sola Virgo Beatissima in ortu statim suo inimica esse apparuit diabolo, cum sine primaeve labe fuit concepta. Contrivit ergo caput serpentis et in ortu suo, et tum, cum peperit mundi Salvatorem. Cave, tu ne peiores originali maculas contrahas, si tibi serpentem feceris familiarem; si inquam tentatori animae tuae colloquium non denegaveris immorando peccaminosis cogitationibus. Post Sanctissimam Communionem. TAMZE, f. 144v.*

⁴⁷ *Et recta quidem ex Spiritu Sancto concepisse dicitur, quae plena fuit gratia, plena Spiritu Sancto. O si actionibus de tuis asseratur, quod ex Spiritu Sancto procedant,*

W refleksjach ascetycznych Sługi Bożego zadziwia bogactwo tytułów i przywilejów przypisywanych Maryi. Jest Ona doskonałą Arką Przymierza; sanktuarium pośrodku Kościoła; ozdobą nieba i ziemi; jasnym Księżycem, co oświeca ciemną noc; Jutrzenką, zwiastunką wiecznego dnia; Księżą przez samego Boga napisaną i ozdobioną; Ucieczką grzeszników i Miastem dla nich; Bożą Oblubienicą a zarazem Panią Aniołów; Niepokalaną Dziewicą i Świątynią Trójcy Świętej. Nasz autor zachęca, by rozważać szczególnie Jej godność i dostojęstwo jako Matki Syna Bożego, bowiem *od jedynego macierzyństwa Najświętszej Dziewicy wszystkie pochodzą zaszczyty, łaski i przywileje*⁴⁸.

W „Inspectio cordis” o. Stanisław Papczyński nie daje systematycznego, pełnego wykładu o przywilejach i dogmatach maryjnych, nie jest to bowiem podręcznik dogmatyki, lecz dzieło z zakresu zakonnej ascetyki. Ukazując różne epizody z życia Najświętszej Maryi Panny, pragnął Ją chwalić i dawać swoim zakonnikom za przykład do naśladowania. Dla Sługi Bożego Bogurodzica była żywą księgą napisaną i daną ludziom przez Boga, księgą wspaniałych cnót i wszelkiej doskonałości⁴⁹. Dlatego prowadzi czytelnika swych medytacji przez kolejne sceny z życia Maryi: odwieczne przeznaczenie na Matkę Słowa Wcielonego; Jej powołanie przygotowane w Starym Testamencie przez święte kobiety; Poczęcie wolne od zmyły grzechu pierworodnego i ubogacenie pełnią łaski; narodzenie i wychowanie przez św. Joachima i Annę; Jej posłuszeństwo i zgodę, by stać się

Spiritu Sancto perficiantur! Magna sane felicitas est, habere Spiritum Sanctum: maior, operari secundum Spiritum Sanctum: maxima, conficere dies suos in Spiritu Sancto. Quid dicam, aut quid cogitabo de ea, quae ex Spiritu Sancto conceptum filium virginali utero gestat? O felicissima virginum! O Parentum beatissima! Ex intimo affectu talem praerogativam tibi gratulor, tibi inquam ex Universo Divarum faeminarum choro uni, solique concessam, effice ut secundum Spiritum Sanctum vivamus, et moriamur. In festo Sancti Joseph Sponsi Beatae Virginis. TAMZE, f. 107r.

⁴⁸ *Considera, dignitatem Matris, quam ab excellentia Filii sortita est; eo enim ipso, quod Mater Filii Dei, Angelorum Domini, Regis universorum facta est, simul Dei Sponsa, simul Angelorum Domina, simul Universae Regina creaturae facta est. Adeo ab una Maternitate Virginis Beatissimae, omnes honores, favores, praerogativae, privilegia, exceptiones dependet. In festa Virginis Beatissimae Nativitatis. Post Sanctissimam Communionem. TAMZE, f. 134r.*

⁴⁹ *Hactenus, Anima mea, libris inhaesisti variam doctrinam complacentibus; hodie novum, recentem, invisum librum, sanctissimam Dei Genetricem, librum inquam ab ipso Deo conditum, conscriptum, exornatum, inspice. Quid alicubi possis invenire, quod in Maria non habeas? Quid eorum, quae Maria complectitur, quispiam tibi suppenditabit? Liber hic, virtutum, et omnium perfectionum est: in tot capita distinctus, quot virtutibus refertus. O igitur huic volvendo libro te totum applica, flosculosque tuo statui pernecessarios ex hoc decerpe. In festa B. Virginis Mariae Praesentatione. TAMZE, f. 140v.*

Matką Jezusa; Dziewictwo i Boskie macierzyństwo; opiekę i troskę wraz z Józefem o Boże Dzieciątko; uważne słuchanie słów Chrystusa i rozważanie ich w głębi serca; bolesne towarzyszenie Jezusowi aż po śmierć na krzyżu; Jej macierzyństwo duchowe wobec wszystkich ludzi oraz wniebowzięcie i Jej chwałę w niebie. Zachęca, by odczytać sens zbawczych misteriów, w których brała udział Maryja oraz zastosować maryjne przesłanie w swoim życiu duchowym.

Wśród dzieł Sługi Bożego „*Inspectio cordis*” wyróżnia się oryginalną i dojrzałą myślą z zakresu duchowości życia konsekrowanego oraz teologiczną głębią poruszanych zagadnień dogmatycznych i moralnych. Stosunkowo bogata treść biblijna i ascetyczna dotycząca zagadnień mariologicznych, wnosi nowe elementy składające się na doktrynę immaculistyczną Sługi Bożego. Na podkreślenie zasługują: powiązanie Maryja-Duch Święty, przez zakcentowanie pozytywnego aspektu niepokalanego poczęcia NMP (Maryja była napełniona Duchem Świętym od samego początku swego istnienia) oraz występowanie tytułów eklezjotycznych: Arka Przymierza, Opiekunka Kościoła, Oblubienica Ducha Świętego. Zwraca uwagę organiczne ujęcie mariologii, w której wszystkie przywileje i tytuły maryjne wypływają z Jej Boskiego macierzyństwa.

2.4. *Norma Vitae* (1687-1694)

Pierwszą wersję mariańskiej reguły życia o. Stanisław Papczyński napisał w 1672 roku podczas pobytu na dworze Karskich w Luboczy. Zawarte w niej „prawa”, jakimi miało się kierować „Towarzystwo Niepokalanego Poczęcia NMP” przedstawił swym pierwszym „pustelnikom marianom” w Puszczy Korabiewskiej. Wizytacja kanoniczna pustelni korabiewskiej przez biskupa Jacka Święcickiego w dniu 24 października 1673 roku, która była pierwszą formalną aprobatą Kościoła udzieloną marianom, przyniosła istotne zmiany tekstu reguły. Ustawy, jakie przepisał biskup Święcicki pustelnikom marianom, nie szły całkowicie po myśli o. Stanisława, ich pokutniczo-kontemplacyjny charakter udaremniał apostolski styl życia. Musiał więc zmodyfikować swą regułę, by lepiej harmonizowała z nastawionymi na życie pustelnicze ustawami tegoż biskupa. Pewne jest, że o. Papczyński nie wcielił do swej reguły przepisów, które wydawały mu się zbyt daleko idące w kierunku pokutniczo-kontemplacyjnym, oraz tych, które uważał za „bardzo surowe”. Nie zachował się tekst pierwotnej „Reguły życia” z 1672 roku, ani tej zrefor-

mowanej w 1673-1674 roku. Najwcześniej znany nam tekst reguły z 1687 roku zawiera szereg dalszych uzupełnień i zmian wprowadzonych po roku 1674⁵⁰.

Nie zachował się również żaden egzemplarz „Reguły Życia” opracowanej przez o. Stanisława pod tytułem „Norma Vitae”, zaaprobowanej przez bp. Wierzbowskiego i wydanej drukiem w Warszawie w roku 1687. Jej tekst znany z odpisu wykonanego w 1776 roku przez o. Aleksego Fischera OIC do „Protocollum” domu mariańskiego w Balsamao. Między tym tekstem a „Norma Vitae” (correcta) z roku 1694 zachodzą małe różnice. Pod koniec 1694 roku Stolica Święta udzieliła pozytywnej odpowiedzi na wielokrotne petycje o. Papczyńskiego i uznała „Regułę Życia” z poprawkami wniesionymi do niej przez kardynała Leonarda Colloredo (1639-1709), z Komisji Świętej Kongregacji dla Biskupów i Zakonników, jako mariańskie konstytucje⁵¹.

Obok celu ogólnego, wspólnego dla wszystkich instytutów, którym dla o. Stanisława był *wzrost chwały Bożej oraz usilne dążenie do osiągnięcia osobistej świętości*, tym, co miało wyróżniać jego zgromadzenie od innych, był podwójny cel szczegółowy dokładnie sformułowany przez Sługę Bożego w pierwszym rozdziale „Reguły Życia” jako szerzenie kultu niepokalanego poczęcia NMP oraz modlitwa za dusze w czyśćcu cierpiące. Ostrożnie i w sposób podrzędny reguła wskazywała na trzeci cel szczegółowy, związany z działalnością apostołską, którym była pomoc świadczona proboszczom w pracach duszpasterskich, w „nauczaniu początków wiary”⁵².

⁵⁰ *Norma Vitae Clericorum Recollectorum immaculatae Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae alias Marianorum animabus Purgatorii Suffragantium in Regno Poloniae*, ed. I, Varsavia 1687. Por. S. PAPCZYŃSKI, FDR, par. 24-25. Positio, 367-368, 459 oraz: J. KAŁOWSKI MIC, „Norma Vitae”. *Pierwsze konstytucje zakonu mariańców*, „Prawo Kanoniczne” 26(1983) nr 3-4, 113-162.

⁵¹ *Nam cum pro Confirmatione eius Praepositus generalis ad Sanctam Sedem Apostolicam recurrisset, totumque negotium inprimis a Sacra Nuntiatura Apostolica Polona per annum fere fuisset examinatum, et ex istius informatione in Urbe quoque diutius ventilatum, tandem per Eminentissimum Cardinalem supradictum responsum est, sufficere huic approbationem loci Ordinarii, et hanc Normam Vitae ab Eminentia Sua summo studio evolutam, summaque sapientia correctam*. Praefatio Informatoria, par. 4, w: *Norma Vitae Religiosae Congregationi B. V. Mariae Sine labe Conceptae Eremitarum Marianorum fidelibus defunctis praecipue Militibus et peste sublatis Suffragantium Proposita et ab Eminentissimo et Reverendissimo Domino Domini Leandro Cardinali Colloredo ex Commissione Sacrae Congregationis Regularium et Episcoporum Correcta*, Romae 1694. Positio, 462.

⁵² *Ne tamen otiosi stetis in Vinea Domini cultum Immaculatae Conceptionis Electissimae Dei Matris Virginis pro modulo virium Vestrarum promovebitis, et fidelium defunctorum piacularibus paenis addictorum animabus praecipue militum, et peste extinctorum, summo studio, pietate, fervore, suffragabimini*.

Wobec podejmowanych przez marianów dzieł i prac duszpasterskich w wiejskich parafiach, w „Przedmowie informacyjnej”, o. Papczyński tłumaczył, jak zgromadzenie o charakterze pustelniczym *niczego innego nie szuka ani nie pragnie prócz Boga i Jego chwały, prócz czci Najświętszej Dziewicy, prócz zbawienia dusz bliźnich i własnych, prócz modlitwy za zmarłych i jest nie tylko związane z odludziem, ale za rzecz godną zasługi uważa niesienie posługi duchowej dla bliźnich*⁵³. Przy końcu pierwszego rozdziału „Reguły Życia” zatytułowanego „O celu i przyjmowaniu”, o. Stanisław zamieścił formułę profesji zakonnej, w której zwraca uwagę fakt ślubowania i ofiarowania się *Boskiemu Majestatowi oraz Najświętszej Maryi Pannie w Zakonnym Zgromadzeniu Jej Niepokalanego Poczęcia*. Zastosowanie immakulistycznego tytułu w nazwie zakonu oraz w formule profesji zakonnej, było jednym z ważniejszych środków propagowania i szerzenia kultu niepokalanego poczęcia NMP⁵⁴.

W drugim rozdziale „Reguły Życia” noszącym tytuł „O miłości”, o. Papczyński wskazywał na środki potrzebne do realizacji celu ogólnego. Wzywał marianów do zaprawiania miłością każdej chwili życia: *Omnia ergo apud vos in charitate fiant*. Polecał, by miłość wzajemna, braterska była duszą ich instytutu, a jako wzór do naśladowania stawił miłość praktykowaną w pierwszych wspólnotach chrześcijańskich. Zachęcał, by wszystko czynili i cierpieli „ex amore Dei”, by poświęcali swoje życie i dzieła *składając je na ołtarzu miłości, czystym sercem z Chrystusem Panem, Jego Niepokalaną Matką, wszystkimi świętymi oraz z zasługami Kościoła Katolickiego*⁵⁵.

Quanquam non prohibebuntur, qui fuerint eiusmodi talentis dotati, Parochos in laboribus Ecclesiasticis humiliter adiuuare, si quando praeuia facultate Ordinariorum et Superiorum ab illis fuerint advocati, cum non rigorose adeo contemplativa vita vobis conveniat, etsi in statu Eremitarum fundati sitis. TAMZE, C. I 2-3. Positio, 463.

⁵³ *Qui nihil aliud praeter Deum et Gloriam eius, praeter honorem Virginis Electissimae, praeter salutem animarum et propriam, praeter suffragia Defunctorum, quaerunt, aut concupiscunt. Caeterum quamvis haec Congregatio in exposito statu Eremitarum sit erecta, non tamen ita solitudini inhaeret, ut non meritorium sibi quandoque ducat, proximorum etiam spiritualibus obsequiis, quantum fas est, absque praeiudicio alieno, occupari.* TAMZE. Praefatio Informatoria par. 3. Positio, 461-462.

⁵⁴ *Offero me Divinae Maiestati, ac Deiparae V. Mariae, in Religiosa Eius Immaculatae Conceptionis Congregatione Clericorum Recollectorum sive Eremitarum Marianorum.* TAMZE, C. I 6; Positio, 464. Wniosek ten potwierdzają pierwszy biograf M. Leporiniego oraz świadkowie procesu z roku 1769. Por: *Nam Immaculatae Conceptionis postea Promotor extitit. Unde et Congregationem Polonam sub titulo Immaculatae Conceptionis B. M. Virginis instituit.* VF, par 2. Positio, 634 oraz: *hoc titulo Suam Congregationem condecorare voluerit.* P.P. f. 64r, 141v.

⁵⁵ *Amori Divino omnes Vestras totius vitae, praesertim quotidianas actiones et passiones, et omnia ac singula momenta, atomos, circumstantias, mutationes,*

W następnym rozdziale omawiającym śluby zakonne o. Papczyński nawoływał do praktyki cnót ewangelicznych: posłuszeństwa, ubóstwa i czystości w duchu zdrowej tradycji Kościoła. Łagodził rygory ubóstwa zakonnego dla chorych i starców, dozwalał na posiadanie i używanie rzeczy koniecznych w ilości wystarczającej, przestrzegał przed gromadzeniem rzeczy zbędnych. Doświadczenie „najwyższego ubóstwa” uważał za sprawdzian wierności i prawdziwości dla uczniów i naśladowców Chrystusa. Zachęcał, by w zachowaniu cnoty czystości marianie stosowali: *opano-
wanie wzroku i wyobraźni; częste wznoszenie myśli do Boga; wystrzeżenie się próżnowania, nieużytecznych rozmów, czytania niemoralnych ksiąg; roztropne unikanie przebywania z osobami odmiennej płci; umiłowanie celi i szacunek dla klawiury, ustawiczne używanie Ducha Świętego, Najświętszej Dziewicy, Anioła Stróża, św. Józefa oraz świętych Dziewic*⁵⁶.

Czwarty rozdział reguły dotyczący umartwienia, nakładał na marianów tryb życia niemal pokutniczy, będący wynikiem dostosowania się do wymogów narzuconego im stanu pustelniczego. Zalecana prostota pokarmów oraz praktyka postów o chlebie i wodzie dotyczyła wigilii siedmiu uroczystości Najświętszej Maryi Panny, jak też świętych: Michała Archanioła, Józefa, Stanisława - biskupa i męczennika oraz św. Anny. Dłuższym okresem postu (oktawa) marianie mieli się przygotowywać do święta Niepokalanego Poczęcia NMP oraz do uroczystości Bożego Narodzenia⁵⁷. W rozdziale tym o. Papczyński, jako założyciel nowego instytutu, określił formę i kolor habitu, który w tamtych czasach był rzeczą świętą i niezbywalną. Postanowił on, by marianie używali szat z płótna grubego i szorstkiego, a habit, jak i płaszcz *dla uczczenia Niepokalanego Poczęcia Naszej Pani* miały być koloru białego⁵⁸.

omnium singularumque actionum et passionum, qua par est submissione, fiducia, pietate, pro tota aeternitate in amoris ara, corde inquam puro, cum Christi Domini Matrisque Eius Illibatae, Sanctorumque omnium, et Ecclesiae Universae meritis consecrabitur. TAMZE, De Charitate. C. II 3. Positio, 465.

⁵⁶ *Et quoniam Oboedientia Castitatem custodiat, et Paupertas nutrit, ideo studiosus puritas animus in illis se exercent, et hanc possidebit. Quanquam ad Angelicam istam virtutem conservandam plurimum quemque iuvare poterit oculorum modestia anomoque frequentissima in Deum elevatio; fuga otii, confabulationum, inutilis lectionis, periculosae conversationis prudens declinatio, cellae amor, et clausurae aestimatio; Spiritus Sancti, Deiparae Virginis, Angeli Custodis, Sancti Josephi, Sanctorum Virginum ardens invocatio.* TAMZE, De Oboedientia, Paupertate, Castitate. C. III 3. Positio, 469.

⁵⁷ *Praeter ieiunia Ecclesiastica, et Regionum consueta, Vigilias septem festivitatum Dominae Nostrae, et Sanctorum, Michaelis Archangeli, Josephi Stanislai, Annae, cum uno iusculo, aut in pane et aqua ieiunabitis. Tam a festo S. Martini exclusive ad festum Immaculatae Conceptionis Virginis electissimae, et ab huius Octava ad Nativitatis Dominicae solemniam, quadragesimales cibos adhibebitis secundum consuetudinem locorum.* TAMZE, De mortificatione, C IV 3. Positio, 470.

⁵⁸ *Tunica talaris, non quae terram verrat, nec quae talos nimium aperiat; pallium*

W następnym, piątym rozdziale „Reguły Życia”, noszącym tytuł „O wewnętrznym skupieniu”, o. Papczyński zobowiązywał marianów do odprawiania ćwiczeń duchowych, spośród których pierwsze miejsce przyznawał skupieniu, rozmyślaniu, rachunkowi sumienia, odnawianiu ślubów, rekolekcjom i konferencjom ascetycznym, przyjmowaniu i sprawowaniu sakramentów. Pod koniec rozdziału, przy omawianiu wyposażenia celi zakonnej, o. Stanisław zachęcał do umieszczania w niej obok wody święconej i krzyża obrazu Maryi Niepokalanej albo świętego Patrona. Obrazy Niepokalanej Dziewicy, według świadectwa tradycji zakonnej, towarzyszyły od początku Założycielowi marianów. Zalecenie, by zdobiły ołtarze mariańskich kościołów i klasztornych kaplic, można odczytać jako środek służący szerzeniu kultu niepokalanego poczęcia NMP⁵⁹.

W szóstym rozdziale „Reguły Życia”, zatytułowanym „O rozkładzie czasu”, o. Papczyński zaproponował porządek codziennych zajęć. Na modlitwę i czuwanie nocne składały się: adoracja Najświętszego Sakramentu, Godzinki o Niepokalanym Poczęciu NMP, pierwsza część różańca oraz godzinne rozmyślanie. W ciągu dnia marianie mieli przepisane: oficjum za zmarłych, Mszę świętą, rachunek sumienia, Litanię do Imienia Jezus, nieszpory Godzinek Niepokalanego Poczęcia NMP oraz za zmarłych, godzinne rozmyślanie, dwie pozostałe części różańca, Psalm na cześć Najświętszego Imienia Maryi, wyznanie wiary z aktami żalu, miłości i wdzięczności. Przy posiłkach obowiązywało czytanie Pisma świętego, własnej reguły, pobożnych ksiązek i dekretów papieskich. Pobożność maryjna o. Papczyńskiego znalazła tutaj swój szczególny wyraz w licznych modlitwach oraz praktykach ascezy zakonnej: codziennej, wspólnej recytacji Małego Oficjum o Niepokalanym Poczęciu NMP, nie tylko przez zakonników, ale również przez wiernych w mariańskich kościołach; modlitwach i pieśniach na cześć niepokalanego poczę-

breve ad genuflexionem cuiusque; cilicium ex tela crassa, vel alia mordace materia. Omnia candidi coloris in honorem candidae Conceptionis Dominae Nostrae, in quibus mundities summa procuretur. Sordidia enim Paupertas nemini placere queat. TAMZE, De mortificatione, C IV 4. Positio, 470-471.

⁵⁹ *Habeat illam semper mundum, lectum compositum, aquam lustralem, effigiem Crucifixi, aut Virginis Electissimae, sive alicuius Patroni Sancti, simplicem potius, et chartaceam, quam pictam.* TAMZE, C. V. 9. Positio, 473. Por. *In quanta protectione Beatissimae Dei Genetricis Virginis Mariae Ven. Servus Dei P. Stanislaus a J.M. per totam vitam suam semper extiterit, quam ab incunabulis pro Matre sua Pietissima praelegeret, Ipsa Virgo Maria demonstravit, et hucusque demonstrat. Nam Imagines ejusdem Electissimae Dei Genetricis.* VV, par. 111. Positio, 711. Por. C. KUCHARSKI SJ, *De Conceptione Immaculata BVM in canticis religiosis, in poesi et arte figurativa Polonorum. Virgo Immaculata*, t. 15, Romae 1957, 318- 338.

cia NMP, wznoszonych jako akty strzeliste, odmawianiu całego różańca, Litanii do Matki Bożej oraz Psalmów o Imieniu Maryi⁶⁰.

Następny rozdział „Reguły Życia” obejmował szczegółowe przepisy o wyborach, zarządzaniu oraz obowiązkach przełożonego, instrukcje dla kaznodziejów, profesorów, mistrzów nowicjuszy oraz promotorów „Bractwa Niepokalanego Poczęcia NMP wspomagającego dusze wiernych zmarłych”. O. Papczyński zalecał, by w każdym mariańskim domu przełożony wyznaczał promotora takiegoż bractwa opierając się na zezwoleniu nadanym przez papieża Innocentego XI w 1681 roku oraz zezwoleniu ordynariusza diecezji. Obowiązkiem promotora było na wszelki sposób przyczynić się do pozyskania jak największej liczby członków i czcicieli Niepokalanej Dziewicy oraz pobożnych i gorliwych wiernych wspierających swymi modlitwami zmarłych. Promotor bractwa w trosce o pożytek dusz miał zachęcać i pobudzać jego członków do częstego i zbawiennego korzystania z sakramentów świętych pokuty i Eucharystii, do uczynków miłosierdzia oraz unikania nałogów⁶¹. „Regułę Życia” - pierwsze konstytucje marianów, zamykają rozdziały omawiające zasady życia sakramentalnego oraz organizację zebrań zakonnych, w tym odbywanie kapituł generalnych i diecezjalnych.

Wyrazem maryjnej pobożności o. Stanisława Papczyńskiego, środkami służącymi obronie i propagowaniu czci niepokalanie poczętej NMP w całej „Norma Vitae” były: nazwa i tytuł Zgromadzenia Marianów pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia NMP, któ-

⁶⁰ *Deinde Officiolum Immaculatae Conceptionis B. V. M. usque ad Nonam inclusive, secundum correctionem Romanam et approbationem Innocentii XI per Breve ad Augustissimum Imperatorem Leopoldum I anno 1678 die 18 Decembris missum [...]. Post hanc lectionem dicent alteram Rosarii partem cum litaniiis de B. V. M. consuetis, et usque ad tertiam lectione pia [...]. Audita tertia Vesperas Officioli et Defunctorum absolvetis. [...] Audita tertia Vesperas Officioli et Defunctorum absolvetis. Meditationi, praemissis psalmis de Sanctissimo Nomine Mariae, integram horam dabit, quam tertia parte Rosarii concludetis.* TAMZE, *Dispositio temporis*. C. VI 1-4. Positio, 474-475. Por. L. CEYSSENS OFM, *Le Petit Office de l'Immaculée Conception. Pretendue Approbation, Condamnation (1678), Tolerance (1679) (Virgo Immaculata*, t. 17), Romae 1957, 47-124.

⁶¹ *Assignabit praeterea in singulis Domibus Praepositus Promotores Confraternitatis Immaculatae Conceptionis animabus fidelium defunctorum suffragantis ex concessione Sanctissimi D. N. Innocentis XI anno 1681, die 20 Martii facta, et Ordinarii admissione, in Vestris Ecclesiis erectae, sive erigendae. Cui munus hoc meriti plenum committetur, modis omnibus in id incumbet, ut quam plurimos clientes, et cultores Immaculatae Virginis, defunctorumque suffragatores pariat, ferventes, ac devotes. Administret hanc Confraternitatem prudenter, ut magnum animarum lucrum consequatur, praesertim eas, quae huic Confraternitati nomina dederint personas, ad frequentem et salutarem Sacramentorum poenitentiae ac Eucharistiae usum, tum Charitatis opera, fugamque vitiorum adhortando ac promovendo.* TAMZE, *De Superioribus*. C. VII 8. Positio, 478-479.

rym Sługa Boży posługiwał się z wielkim upodobaniem⁶²; biały habit z prostego, surowego i grubego materiału *in honorem candidae Conceptionis Dominae Nostrae*; obrazy Maryi Niepokalanej, które obok wody święconej i krzyża miały znajdować się w każdej celi, a także w mariańskich kościołach i klasztorach; prowadzenie przy domach mariańskich „Bractw Niepokalanego Poczęcia NMP wspomagającego dusze wiernych zmarłych”; codzienna, wspólna recytacja Oficjum Niepokalanego Poczęcia NMP; inne modlitwy i pieśni ku czci Niepokalanej Dziewicy, zanoszone jako akty strzeliste oraz jednodniowe posty całej wspólnoty przed głównymi uroczystościami maryjnymi, a także długotrwały przed świętem Niepokalanego Poczęcia NMP. Asceza nowego instytutu poświęconego obronie i propagowaniu kultu niepokalanego poczęcia NMP, pomocy душom czyścicowym oraz pracy apostołskiej wśród ubogich miała więc charakter wybitnie immakulistyczny. Wielkość Założyciela marianów w świetle napisanej przez niego reguły polegała na właściwym odczytaniu znaków czasu i potrzeb polskiego Kościoła. Przejawiło się to szczególnie w szerzeniu kultu Niepokalanego Poczęcia NMP, w realizacji modlitwy za dusze w czyśćcu cierpiące oraz pomocy duchowieństwu diecezjalnemu w nauczaniu początków wiary⁶³.

2.5. Testamenty (1692-1701)

Utrudzony pielgrzymką do Rzymu na przełomie 1690/1691 roku oraz dręczony ciężkimi chorobami, o. Papczyński 9 grudnia 1692 roku sporządził swój pierwszy testament duchowy, zaczynający się od publicznego wyznania wobec Najmiłościwszej i Przenajświętszej Trójcy, Najwybrańszej Dziewicy i całego Dworu Niebieskiego oraz wszelkiego stworzenia, swojej grzeszności i gotowości na śmierć. Wyznając wiarę w to, *w co wierzy Święta Matka Kościół i co do wierzenia poleca i co (dla zasługi wiary) poleci do wierzenia*, oraz dziękując Boskiemu Majestatowi za łaski, dary, względy i do-

⁶² *Vigesimo quinto. Qualiter veritas fuit, et est, quod Immaculatae Conceptionis Cultum mirum in modum propagavit, et huic Mysterio addictissimus fuit, ita ut hoc titulo Suam Congregationem condecorare voluerit, suisque iniunxit, ut cultum hunc, et Confraternitatem in suis Ecclesiis sedulo promoverent, multosque versus et cantilenas aliasque Devotiones in honorem mysterii huius, (composuit) in Ecclesiisque cantare jussit.* P.P. f: 113r, 141v, 215r-f, 351r-v. Por. Positio, 809.

⁶³ Por: J. KAŁOWSKI MIC, „Norma Vitae”..., 160; K. KRZYŻANOWSKI MIC, O. Stanisław Papczyński (1631-1701), Rzym 1981, 35-39 oraz: TENZE, *De promotione cultus Immaculatae Conceptionis B.V. Mariae*, w: *Stanislaus a Jesu Maria Papczyński...*, 457-468.

brodziejstwa, o. Stanisław dokonał aktu oddania Bogurodzicy Dziewicy Maryi swego *Małeńkiego Zgromadzenia Jej Niepokalanego Poczęcia na całą wieczność, błagając o laskawość, wstawiennictwo, kierownictwo oraz najskuteczniejszą opiekę*⁶⁴.

Dalsza część testamentu zawiera podziękowanie i obietnicę podwójnej nagrody z ręki Boga, ordynariuszowi poznańskiemu, biskupowi Stanisławowi Witwickiemu (1687-1698) oraz jego poprzednikowi biskupowi Stefanowi Wierzbowskiemu (†1687), którzy *przygarnęli to Małeńkie Zgromadzenie Niepokalanego Poczęcia, wzbudzone przez Boga do wspomagania Wiernych Zmarłych, i opiekowali się nim, zaś prześladowcom zapowiada pewną karę, bowiem niebezpiecznie jest drażnić „Klientów” Błogosławionej Dziewicy Maryi*⁶⁵. Swym braciom marianom, aktem ostatniej woli o. Papczyński zalecał miłość do Boga i bliźnich, jedność zamierzeń, pokorę i cierpliwość, trzeźwość i skromność, wierne wypełniania swego powołania i niezmienną w nim wytrwałość. Wzywał do *szczególnej czci dla Dziewicy bez zmazy Poczętej, do pełnego zapалу wspomagania zmarłych, karności i doskonałości zakonnej oraz gorliwości ducha*. W końcowym błogosławieństwie, oddając chwałę Trójcy Świętej oraz Słowu Wcielonemu, wyraził swoją szczególną miłość do Najświętszej Maryi Panny, którą nazwał *Matką miłosierdzia, jedyną Nadzieją i ucieczką wszystkich grzeszników*⁶⁶.

⁶⁴ *Quia ego natus, et aeducatus in Fide Catholica Romana, in eadem morior, credendo quidquid Sancta Mater Ecclesia credit, et ad credendum praecipit, et credendum (atque hoc per fidei meritum) deinceps praecipiet [...]. Substerno me pedibus Electissimae Virginis Dei Genetricis Mariae cum tota Ejus Immaculatae Conceptionis nostra Congragatiuncula tota aeternitate, implorans clementiam, intercessionem, directionem protectionem efficacissimam. Testamento spirituale (primo) del Servo di Dio. 9 dicembre 1692. Positio, 487-488.*

⁶⁵ *Illustrissimo vero ac Reverendissimo Domino Episcopo meo, quod me in sua dioecesi toleraverit, Deus sit propitius, sicut, et Antecessori, qui multa mihi benefecit factus est remunerator, et glorificator, imo omnibus, qui hanc Immaculatae Conceptionis Congregatiunculam, ad auxilium Fidelium Defunctorum a Deo excitatam, complexi fuerint, et protexerint, promitto de manu Dei duplicia, persecutoribus, ut jam probarunt est parata castigatio: Clientes Beatissimae Virginis Mariae tangere periculosum est. TAMZE. Positio, 488.*

⁶⁶ *Fratribus meis in Christo dilectissimis Charitatem in Deum, et proximum, unioem animorum, humilitatem, patientiam, sobrietatem, modestiam, suae vocationis fidelium executionem, et in ea constantem perseverantiam, solidum sine labae Conceptae Virginis cultum, ferventem Defunctis opitulationem, regularem observantiam, religiosam disciplinam, et perfectionem [...]. Deus pacis, et dilectionis vos custodiat, gubernet, munit, solvet in aeternum, Cui in Trinitate uni, aeterna sit gloria, honor, magnificatio, et in se ipso, ac Verbo Incarnato, ac in Electis omnibus suavissima complacentia, ac maxime in Ejus Electissima Virgine Parente, Matre misericordiarum, unica Spe, et refugio peccatorum omnium et meo. TAMZE. Positio, 489.*

Pod koniec 1699 roku, gdy ponownie ciężka choroba postawiła go w obliczu śmierci, sporządził drugi testament, który 10 kwietnia 1701 roku potwierdził i tylko nieznacznie uzupełnił. Pierwsza część testamentu zawiera cenną dla historyka opowieść o. Papczyńskiego o drogach powołania, które wiodły go najpierw do zakonu pijarów, a potem z woli i natchnienia Bożego do założenia nowego maryjnego instytutu. Jak sam wyznał: *biały habit przywdział na cześć Niepokalanego Poczęcia NMP*⁶⁷, a ze strony hierarchii Kościoła otrzymał *błogosławieństwo i pokrzepienie dla zamiaru założenia istniejącego do dziś Maleńkiego Zgromadzenia*, które na wieki polecił prawdziwym i jedynym Fundatorom, Protektorom i Patronom: Jezusowi Chrystusowi i najwybrańszej Dziewicy Maryi, Jego Rodzicielce. W dalszej części testamentu wydając dyspozycje co do domów zgromadzenia, ogłosił o. Joachima Kozłowskiego od św. Anny swym następcą - „pomocnikiem” (coadiutorem), zobowiązując go pod groźbą strasznego sądu Bożego, *aby niczego nie zmieniał w habitcie i nazwie zakonu, ani nie ważył się bezbożnie niweczyć czci Najświętszej Maryi Panny*, którą marianie mają oddawać majestatowi Maryi przez odmawianie całego Oficjum o Jej niepokalanym poczęciu oraz całego różańca. Mogą nas dziwić mocne słowa, skierowane pod adresem o. Kozłowskiego, zdolnego i inteligentnego zakonnika, który doprowadził do zatwierdzenia instytutu, ale także człowieka o wygórowanych ambicjach, „chodzącego własnymi drogami”. Okazały się one jednak prorocze, bowiem wkrótce po śmierci Założyciela, marianie znaleźli się w rozproszeniu (rozproszenie rostkowskie)⁶⁸.

⁶⁷ *Habitum candidum in honorem Immaculatae Conceptionis B. V. Mariae assumpsi et in eo me sine mora Illustrissimo et Reverendissimo Domino Domino Rhanucio Nuntio Apostolico in Polonia cum oboedientia et submissione praesentavi, benedictionem accepi et propositi mei fundandae Congregatiunculae praesentis collaudationem et Confirmationem [...]. Congregatiunculum hanc, cuius indignus Praepositus Domino meo Jesu Christo, et electissimae Virgini Genitrici Ejus Mariae, uti veris et solis huius Congregatiunculae Immaculatae Conceptionis Defunctorum Suffragatricis Fundatoribus, Directoribus, Protectoribus, Partonis devotissimae in aeternum committo. Testamentum Venerabilis Patris Stanislai a Jesu Maria, 1699/1701. Positio, 495.*

⁶⁸ *Quod si Pater Joachimus iterum de consensu Patrum fuerit confirmatus Coadiutor, tunc eum tremendo Judicio Dei adstringo ne mihi quidquam innovet, in habitu, titulo Ordinis, nec audeat impie cultum Beatissimae Virginis Mariae quem ejus Majestati uti semiindigni per recitationem Officioli Immaculatae Conceptionis et integri Rosarii exhibemus abolere [...]. TAMZE. Positio, 498. Por. Opinię Kazimierza Wyszyńskiego o Joachimie Kozłowskim: *Quapropter cum haec effecisset, videbatur illi quod plus quam Institutorem consequeretur. Et sic vane gloriari, cupiens semetipsum quasi Institutorem facere et Patriarcham, accipiens regimen Congregationis Marianae, celabat omnia merita, virtutes et sanctitatem sui Institutoris. VV, par. 107-110. Positio, 707-710 oraz: W. MAKOS MIC, *Trudności w zakładaniu i w rozwoju Zgromadzenia Księży Marianów*, Rzym 1993, 48-58.**

Oba testamenty, będąc wyrazem ostatniej woli o. Papczyńskiego, są również wybitnym świadectwem jego troski o nowo powstały instytut poświęcony propagowaniu kultu niepokalanego poczęcia NMP i niesieniu pomocy душom w czyścicu cierpiącym. Jako Założyciel wypowiadał się w sprawach dla zgromadzenia najważniejszych: bronił praktykowania ślubów, życia wspólnego, modlitwy, ćwiczeń duchowych i umartwień, a szczególnie wartości charyzmatycznych, które wyróżniały marianów spośród ludzi świeckich oraz innych instytutów. Dlatego zabierał głos w sprawie tytułu i habitu zgromadzenia, przypominał o jego celach, walczył o zakonną obserwancję, a wreszcie przestrzegał przed odchodzeniem od charyzmatów mariańskich: immaculistycznego, eschatycznego i apostołskiego, które mogło doprowadzić instytut do ruiny.

3. Wnioski

Sługa Boży, najpierw jako pijar, a potem jako założyciel mariańców, uważany był za wytrawnego i gorliwego zakonnika, zwolennika ścisłej obserwancji, uznanego profesora retoryki, wybitnego kaznodzieję, spowiednika i kierownika duchowego, pisarza i teologa. Był on jednak bardziej praktykiem i charyzmatykiem niż teoretykiem. W jego dziełach nie znajdujemy systematycznego wykładu doktryny, spekulacji czy zawilych analiz teologicznych, przeważa ujęcie praktyczne, pastoralne oraz ascetyczne. Pisał pięknym językiem łacińskim, stylem barokowym, pełnym ozdóbek, upiększeń, przykładów i porównań. Powoływał się na mówców i mędrców starożytności, płynnie cytował dzieła Ojców, Doktorów i pisarzy kościelnych, znał świetnie doktrynę Kościoła.

Na tle „Złotego Wieku” polskiej mariologii nie dziwi niewielka liczba fragmentów z pism o. Stanisława Papczyńskiego, traktujących o prawdzie niepokalanego poczęcia NMP oraz ich słaba systematyzacja. Stanowiąc niewielką część dzieła Sługi Bożego fragmenty te miały jednak spore znaczenie praktyczne i ascetyczne. Ukazując różne epizody z życia Najświętszej Maryi Panny, Sługa Boży traktował immaculistyczny przywilej jako prawdę należącą do depozytu wiary i z reguły jej nie uzasadniał. Chwalił wolność Maryi od wszelkiego grzechu, napelnienie łaskami Ducha Świętego i stawiał Ją za wzór godny naśladowania i czci. Asceza maryjna o. Papczyńskiego, przez wzywianie wstawiennictwa Maryi, oddawanie się Jej na własność oraz składanie „ślubu krwi” w obronie prawdy o Jej nie-

pokalanym poczęciu, miała charakter wyraźnie chrystotypiczny. W tym sensie możemy uważać go za typowego reprezentanta swojej epoki, a jego oryginalnej myśli doszukiwać się w pismach ascetycznych, w których kładł nacisk na prawdy trynitologiczne, chrystologiczne, soteriologiczne i eklezjologiczne („Templum Dei Misticum”, „Inspectio cordis”).

Doktryna immakulistyczna Sługi Bożego zrekonstruowana z nielicznych, lecz biblijnie, dogmatycznie i ascetycznie nośnych fragmentów jego pism i dokumentów ma następujące cechy: zawiera uzasadnienie rozumowo-logiczne (Epigram), silną argumentację biblijną w oparciu o Rdz 3, 15 oraz Łk 1, 28 (Laus, Inspectio cordis) oraz argumentację teologiczno-spekulatywną (Triumphus); osadza doktrynę immakulistyczną w kontekście trynitarnym, chrystologicznym i eklezjalnym (nauka Kościoła); zawiera aplikację przywileju niepokalanego poczęcia NMP do praktyki życia i ascezy osób świeckich i zakonnych (Templum Dei Misticum, Norma Vitae, Inspectio cordis); posługuje się integralnym ujęciem mariologii (przeznaczenie, niepokalane poczęcie, macierzyństwo, dziewictwo, udział Maryi w dziele zbawienia, Jej chwała w niebie) oraz integralnym ujęciem dogmatu immakulistycznego (aspekt negatywny i pozytywny). Za elementy oryginalne uznano: powiązanie Maryja - Duch Święty, przez akcentowanie pozytywnego aspektu niepokalanego poczęcia NMP (Maryja była napełniona Duchem Świętym od samego początku swego istnienia); występowanie tytułów eklezjotypicznych (Arka Przymierza, Opiekunka Kościoła, Oblubienica Ducha Świętego) oraz syntetyczne, integralne rozumienie mariologii, w której wszystkie przywileje i tytuły maryjne wypływają z faktu Boskiego macierzyństwa Maryi (Laus, Inspectio cordis).

Charyzmat założycielski oraz nastawienie praktyczne Sługi Bożego najlepiej wyraziły się w powołaniu do życia i organizacji nowego instytutu zakonnego, którego asceza, zawierając elementy charyzmatu eschatycznego oraz apostołatu, miała charakter wybitnie maryjny, immakulistyczny. Środkami dla obrony i propagowania czci niepokalanej poczętej NMP były: nazwa i tytuł zgromadzenia, którymi Sługa Boży posługiwał się często z wielkim upodobaniem, a w ascezie marianów: biały habit z prostego, surowego i grubego materiału *in honorem candidae Conceptionis Dominae Nostrae*; obrazy Maryi Niepokalanej, które obok wody święconej i krzyża znajdowały się w każdej celi, a także w mariańskich kościołach i klasztorach; prowadzenie przez marianów „Bractw Niepokalanego Poczęcia wspomagającego dusze wiernych zmarłych”; codzienna, wspólna recyta-

cja Małego Oficjum o Niepokalanym Poczęciu NMP; inne modlitwy i pieśni ku czci Niepokalanej Dziewicy, zanoszone jako akty strzeliste oraz jednodniowe posty całej wspólnoty przed głównymi uroczystościami maryjnymi i długotrwały post przed świętem Niepokalanego Poczęcia NMP (Norma Vitae).

Ks. mgr Dariusz Kwiatkowski MIC

ul. Klasztorna 4
PL – 62 - 563 Licheń

Immacolata concezione di Maria negli scritti e nei documenti del Servo di Dio p. Stanisław Papczyński

(Riassunto)

Sullo sfondo dell'„Età d'oro” della mariologia polacca stupisce uno scarso numero di frammenti degli scritti del p. Stanisław Papczyński relativi alla verità sull'Immacolata concezione della Santissima Vergine Maria e una loro sistemazione fatta con poca cura. Essendo una piccola parte dell'opera del Servo di Dio, questi frammenti avevano comunque un significativo valore pratico ed ascetico. Presentando diversi episodi della vita della Santissima Vergine Maria, il Servo di Dio trattava il privilegio immacolistico come una verità facente parte del deposito di fede e di regola non la giustificava. Lodava la libertà di Maria da qualsiasi peccato, la sua pienezza di grazie dello Spirito Santo e la poneva per modello da imitare e venerare. L'ascesi mariana del p. Papczyński, per l'appello alla mediazione di Maria, la dedizione a lei e il „voto del sangue” nella difesa della verità sulla sua Immacolata concezione, aveva il carattere evidentemente cristotipico. In questo senso possiamo ritenerlo tipico rappresentante dell'epoca, e il suo pensiero originale cercarlo invece negli scritti ascetici, nei quali sottolineava le verità trinitologiche, cristologiche, soteriologiche ed ecclesiologiche („Templum Dei Misticum”, „Inspectio cordis”).

La dottrina immacolistica del Servo di Dio, ricostruita dai frammenti dei suoi scritti e documenti, pur non molti, ma portanti sotto l'aspetto biblico, dogmatico ed ascetico, possiede le seguenti caratteristiche: comprende una giustificazione razionale-logica („Epigram”), una forte argomentazione biblica in base a Gn 3,15 e Lc 1,28 („Laus”, „Inspectio cordis”) e l'argomentazione teologico-speculativa („Triumphus”); colloca la dottrina immacolistica nel contesto trinitario, cristologico ed ecclesiale (magistero della Chiesa); contiene l'applicazione del privilegio dell'Immacolata concezione della Santissima Vergine Maria alla pratica della vita ed all'ascesi dei secolari e dei religiosi („Templum Dei Misticum”, „Norma Vitae”, „Inspectio cordis”); si serve di un'impostazione integrale della mariologia (destino,

Immacolata concezione, maternità, verginità, partecipazione di Maria nell'opera della salvezza, la sua gloria in cielo) e di un'impostazione integrale del dogma immacolistico (aspetto negativo e positivo). Sono ritenuti elementi originali: legame Maria-Spirito Santo, attraverso l'accentuazione dell'aspetto positivo dell'Immacolata concezione della Santissima Vergine Maria (Maria era piena dello Spirito Santo dall'inizio della propria esistenza); esistenza dei titoli ecclesiotipici (Arca dell'Alleanza, Protettrice della Chiesa, Sposa dello Spirito Santo) e la comprensione sintetica, integrale della mariologia, nella quale tutti i privilegi e i titoli mariani emergono dal fatto della Maternità Divina di Maria („Laus”, „Inspectio cordis”).